

**UNIVERSITATEA “DUNĂREA DE JOS” GALAȚI
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE
Doctorat Științific în Istorie**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Biblioteca Mavrocordaților în prima jumătate a secolului
al XVIII-lea.**

**Contribuții în baza catalogului inedit din manuscrisul
românesc 603 (B.A.R.)**

Rezumat

**Coordonator științific:
Prof. univ.dr. IONEL CÂNDEA**

**Autor: Andreea-Mihaela Tudor
(Badea)**

**Galați
2015**

CUPRINS

VOLUMUL I

LISTA ABREVIERILOR	p. 1
INTRODUCERE	p. 13
Însemnătatea temei	p. 13
Obiective	p. 14
I IZVOARE ȘI ISTORIOGRAFIE	p. 17
I.1.1 Izvoare scrise inedite.....	p. 17
I.1.2 Izvoare scrise edite.....	p. 19
I.1.3 Izvoare narative	p. 20
I.2. Istoriografia.....	p. 22
I.2.1 Bibliografii.....	p. 24
I.2.2 Lucrări generale.....	p. 22
I.2.3 Lucrări speciale.....	p. 25
I.1.3 Precizări metodologice.....	p. 28
II. CONTEXT ȘI INFLUENȚE	p. 32
II.1 Cadrul politic.....	p. 32
II.2 Biserica și societatea românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea	p. 41
II.3 Viața culturală.....	p. 51
II.3.1 Influențe în sfera culturală a celor două țări, Moldova și Țara Românească	p. 52
II.3.1.1 Învățământul	p. 55
II.3.1.2 Înlăturarea slavonismului.....	p. 57
II.3.1.3 Spiritul critic, caracterul militant și enciclopedismul cărturarilor... ..	p. 61
II.3.1.4 Tiparul.....	p. 65
II. 4 Biblioteci românești în Țările Române până la jumătatea secolului al XVIII-lea	p. 72
II.4.1 Biblioteci ecleziastice românești în secolele XV-XVIII.....	p. 73
II.4.1.1 Țara Românească.....	p. 73
II.4.1.1.1 Cărți la Mănăstirea <i>Vodița</i>	p. 73
II.4.1.1.2 Cărți la Mănăstirile <i>Cozia</i> și <i>Codmeana</i>	p. 73
II.4.1.1.3 Cărți la Mănăstirea <i>Bistrița</i> Olteniei.....	p. 74
II.4.1.1.3 Cărți la Mănăstirile <i>Dealul</i> și <i>Brâncoveni</i>	p. 76
II.4.1.1.4 Biblioteca <i>Mitropoliei</i> din București. Biblioteca <i>Mitropoliei</i> din Târgoviște.....	p.77
II.4.1.1.5 Bibliotecile de la Mănăstirea <i>Sf. Sava</i> și <i>Sf. Gheorghe Nou</i>	p. 78
II.4.1.2 Moldova.....	p. 79
II.4.1.2.1 Biblioteca <i>Mănăstirii Neamț</i>	p. 79
II.4.1.2.2 Biblioteca <i>Mănăstirii Putna</i>	p. 79
II.4.1.2.3 Alte biblioteci vechi românești din Moldova.....	p. 80
II.4.2 Biblioteci românești, boierești și domnești. Secolul al XVI-lea.....	p. 82
II.4.2.1 Moldova.....	p. 82
II.4.2 Bibliotecă de la <i>Cotnari</i>	p. 83
II.4.2.3 Biblioteca logofătului Luca Stroici	p. 83
II.4.3 Biblioteci românești boierești și domnești. Secolul al XVII-lea.....	p. 84

II.4.3.1	Țara Românească.....	p. 84
II.4.3.1.1	Biblioteca lui Udriște Năsturel.....	p. 84
II.4.3.1.2	Biblioteca lui Radu-Toma Năsturel.....	p. 84
II.4.3.1.3	Biblioteca familiei Cantacuzino.....	p. 85
II.4.3.1.3.1	Biblioteca postelnicului Constantin Cantacuzino.....	p. 87
II.4.3.1.3.2	Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino.....	p. 87
II.4.3.2.	Moldova	p. 90
II.4.3.3	Biblioteci domnești și școlare românești. Secolul al XVIII-lea.....	p. 90
II.4.3.3.1	Biblioteca întemeiată de Constantin Brâncoveanu la <i>Mănăstirea Hurezu</i>	p. 90
II.4.3.3.2	Cărți din biblioteca lui Antim Ivireanul.....	p. 91
II.4.3.5	Biblioteci ale <i>Academiilor Domnești</i>	p. 92
III MAVROCORDAȚII: ALEXANDRU, NICOLAE, CONSTANTIN.....		p. 95
III.1	Alexandru Mavrocordat	p. 95
III.1.1	Formația intelectuală.....	p. 97
III.1.2	Cariera politică.....	p. 99
III.1.3	Opera.....	p. 106
III.2.	Nicolae Mavrocordat.....	p. 116
III.2.1	Formația intelectuală.....	p. 118
III.2.2	Cariera politică.....	p. 126
III.2.3	Opera.....	p. 133
III.3	Constantin Mavrocordat	p. 141
III.3.1	Formația intelectuală.....	p. 146
III.3.2	Activitatea politică.....	p. 146
III.3.3	Opera.....	p. 154
IV BIBLIOTECA MAVROCORDAȚILOR.....		p. 159
IV.1	Originile.....	p. 159
IV.2	Dezvoltarea.....	p. 161
IV.3	Alcătuirea bibliotecii.....	p. 169
IV.3.1	Organizarea bibliotecii.....	p. 170
IV.3.1.1	Locații.....	p. 170
IV.3.1.2	Organizarea colecției.....	p. 170
IV.3.1.3	Fondurile bibliotecii.....	p. 179
IV. 3.2	Risipirea bibliotecii.....	p. 194
V BIBLIOTECA MAVROCORDAȚILOR ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ		p.
		202
VI CONCLUZII.....		p. 207
VII CATALOGUL INEDIT DIN MANUSCRISUL ROMÂNESC 603 (B.A.R.)		
	Catalogul cărților mănăstirii Văcărești cuprins în miscelaneul 603 (B.A.R)	p. 213
	Catalogul cărților grecești cuprins în miscelaneul 603 (B.A.R.).....	p. 383
	Manuscrite cuprinse în miscelaneul 603 (B.A.R.).....	p. 915
VIII BIBLIOGRAFIE		p. 930

VOLUMUL II

ANEXA A

Catalogul cărților Mănăstirii Văcărești, editat de Nicolae Iorga..... p. 1

ANEXA B

Catalogul cărților bibliotecii lui Constantin Mavrocordat, editat de Nicolae Iorga...
..... p. 13

ANEXA C Lista cărților cu *ex libris* aparținând lui Alexandru, Nicolae sau Constantin
Mavrocordat..... p. 48

ANEXA D

Lista titlurilor de cărți selectate din corespondența purtată de cancelaria
domnească a lui Nicolae Mavrocordat cu Jean Le Clerc..... p. 94

INTRODUCERE

Însemnătatea temei

Cunoașterea unei cât mai mari părți din colecția de carte tipărită și manuscrisă aparținând lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, statornicită într-un frumos monument arhitectural din Țara Românească, pe care, din păcate, astăzi nu-l mai avem, deschide perspectiva, considerăm noi, înțelegerii rolului prezenței ei mai ales în spațiul românesc, și al aportului pe care l-a avut în modelarea gândirii politice a celor doi domni fanarioți, aport ușor recunoscut în proiectele sociale și culturale.

Demersul de reconstituire, pe baza izvoarelor primare a ceea ce a fost odinioară colecția de carte a nu are ca finalitate doar redarea unei liste bibliografice, ci și evidențierea rolului ei formativ și informativ în conturarea personalității culturale și politice a celor doi fondatori ai săi și, implicit, a ceea ce a însemnat apariția sa în spațiul românesc la început de secol XVIII.

Prin demersul de reconstituire măcar parțială a imaginii bibliotecii, prin depășirea dificultăților întâmpinate nu doar la descifrarea manuscrisului inedit din miscelaneul 603, sperăm să ne putem exprima în cât mai mulți termeni reali, nu aproximativi, când vorbim de care anume ediții se aflau în această bibliotecă.

Până în prezent, se cunosc fondurile de carte parțial consemnate în cele trei cataloage descoperite, două, redând sumar conținutul bibliotecii mănăstirii Văcărești și ale fiului Constantin, editate de Nicolae Iorga, dar fără a fi supuse unei reconstituiri bibliologice și cel de al treilea, inedit, inclus în miscelaneul 603, semnalat în treacăt de Demostene Russo și analizat de noi în prezentul studiu. Am asociat acestui demers și o încercare de a alcătui o listă, pe cât posibilă mai completă a cărților cunoscute *de visu*, din ceea ce fusese biblioteca Mavrocordaților. Unul dintre obiective l-a constituit cercetarea fondului de cărți adăpostit de două prestigioase instituții culturale din Atena, Biblioteca Academiei și Biblioteca Națională, pentru a lămurii în ce măsură se regăseau cărți cu marca de proprietate a unuia din cei doi fanarioți în colecția respectivă, pe care un urmaș îndepărtat al celor doi domnitori bibliofili, George Mavrocordat-Baltazzi, le-a vândut, în secolul trecut Statului Elen.

Cu același obiectiv, al identificării *de visu* a ceea ce se află în colecțiile locale, pe baza datelor consemnate în studiile de specialitate de până în prezent, ne-am propus să refacem drumul urmat de cărți în momentul risipirii lor, constatând cât din ceea ce se cunoaște la începutul secolului XX se mai păstrează și completând lista cu descoperirile mult mai recente.

Ne propunem să lămurim, având în vedere că pe unele exemplare am întâlnit numele de Ioan Scarlat și *m* subscris dacă acestea au făcut parte din biblioteca lui Nicolae Mavrocordat sau provin din cea particulară a ginereului său, Ianache Scarlat sau au circulat între cei doi bibliofili.

Descoperirea și editarea, din fericire, a corpusului de corespondență purtată de secretarii lui Nicolae Mavrocordat cu Jean Le Clerc, păstrat în biblioteca Universității din Amsterdam, în care se găsesc liste întregi de cărți pe care Domnitorul fanariot le solicita umanistului, precum și o listă cuprinzând cărțile trimise domnitorului la un moment dat,

ne-a oferit posibilitatea, să aducem precizări asupra fondurilor bibliotecii analizate și să completăm portretul de învățat și bibliofil a lui Nicolae Mavrocordat.

Pentru că multe din deciziile politice sau cu impact cultural luate de Nicolae și Constantin Mavrocordat își au punctul de plecare în lecturile lor, vom analiza în ce măsură, cel puțin o parte din ideile preluate din operele anumitor autori se reflectă în măsurile socio-culturale adoptate de cei doi Mavrocordați din poziția lor de domnitori.

Ca finalitate a demersului, ne propunem să analizăm în ce măsură această adevărată structură culturală, biblioteca de la Văcărești, își găsea locul și menirea în societatea românească de la început de secol XVIII.

I IZVOARE ȘI ISTORIOGRAFIE

I.1 Izvoare scrise inedite

Alături de catalogul cuprins în miscelaneul amintit, în categoria izvoarelor inedite cercetate am inclus însemnările bibliografice ale celor doi Mavrocordați, Alexandru și Nicolae, făcute pe cele două bibliografii, Johannes Henricus Boeclerus, *Bibliographia Historico-Politico-Philologica Curiosa*, [...], Germanopoli, MDLXXVII și Danielis Georgi Morhofi *Polyhistor literarius philosophicus et practicus [...]*, T. I. atque II, Lubecae, Anno MDCCXIV, dovezi incontestabile ale erudiției și bibliofiliei celor doi fanarioți.

Am considerat utilă valorificarea unui alt document inedit, *Testamentul* mitropolitului Neofit I Cretanul, aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

Pentru că în bibliografia de specialitate se făceau presupuneri legate de posibilitatea ca unele din cărțile acestei biblioteci să fi ajuns, în urma vânzării colecției de carte aparținând lui George Mavrocordat-Baltazzi, în anul 1939, în posesia Statului Elen, am putut cerceta, mulțumită bunăvoinței autorităților elene, inventarul inedit al acestor cărți ale lui George Mavrocordat-Baltazzi intrate în colecțiile Bibliotecii Naționale a Greciei.

Un manuscris încă inedit, aflat în fondurile Bibliotecii Academiei Române *Catalogul de cărțile Bibliotecii Seminarului Central din București* întocmit de Profesorul Seminarului Central din București Pr. B.[arbu] Constantinescu la 1868, când fondul de la Mitropolie a fost inclus în biblioteca Seminarului Central, în care sunt inventariate peste 4000 de titluri reprezintă o sursă importantă în ceea ce privește posibilitatea identificării pe baza eventualelor observații făcute de autorul catalogului, referitoare la proveniența unor exemplare sau, poate elucida paternitatea traducerii unei lucrări, precum *Θεάτρον πολιτικόν*.

I.2 Izvoare scrise editate

Analiza completă a acestui catalog inedit nu poate exclude o comparație la nivel structural și al conținutului cu celelalte două, *Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς σεβάσμιας καὶ αὐθεντικῆς μονῆς τῆς Παναγίας Τριάδος τοῦ βακαρεστίου. Ἐτει 1723, μηνί Ἰουνίου*, editat de Nicolae Iorga și *Κατάλογος τῶν βιβλίων πάντων ἑλληνικῶν, γραικολατινικῶν, λατινικῶν, ἰταλικῶν, γαλικῶν καὶ ἄλλων Κωνσταντίνου Μ. (sic) Μαυροκορδάτου τῶν εἰς χρήσιν αὐτοῦ, χωρὶς τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ ὑψηλοτάτου ἡγεμόνος ἐν Βουκουρεστίου ἀψκε'*, editat tot de Nicolae Iorga, comparație utilă în vederea posibilității stabilirii unor ediții în condițiile în care datele cuprinse în catalogul inedit sunt rudimentare.

Lista titlurilor existente în biblioteca lui Nicolae Mavrocordat poate fi în mod fericit completată prin valorificarea, în acest sens, a corespondenței purtate de secretarii lui Nicolae Mavrocordat cu Jean Le Clerc, corespondență adăpostită de biblioteca Universității din Amsterdam și, din 1997, editată de Maria Grazia și Mario Sina, Firenze.

Momentul morții lui Nicolae Mavrocordat a fost considerat de autoritățile franceze un bun prilej de a achiziționa pentru Biblioteca Regală a unui cât mai mare fond de cărți din biblioteca acestuia. Corespondența purtată în acest sens ambasadorul Franței la Constantiopol și diferiți agenți culturali ai Franței, editată de Henri Auguste Omont la începutul secolului trecut *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVII et XVIII-e siècles*, Paris, Imprimerie nationale, 1902.

I.1.3 Izvoare narative

Reținem din istoriografia veche a Moldovei cronica lui Nicolae Costin, *Letopisețul Țerei Moldovei Moldovei*, pe cea a lui Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, pe cea atribuită inițial lui Enache Kogălniceanu, pe cea a lui Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovii de la a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod (1741-1769)*, pe cea atribuită unui Pseudo-Amiras, *Cronica anonimă a Moldovei: 1661-1729*, ca și așa-numita *Cronică a Ghiculeștilor*.

Pentru spațiul muntenesc, *Cronica lui Nicolae Mavrocordat*, a lui Radu Popescu, cronicar de curte al lui Nicolae Mavrocordat. Și străinii care au venit mai mult sau mai puțin în contact cu Nicolae și Constantin Mavrocordat au găsit de cuviință să consemneze evenimente și invocăm numele lui Anton Mario del Chiaro care face o relatare a domniei lui Nicolae Mavrocordat, plină de savoare.

Dintre grecii care au lăsat texte despre Mavrocordați, amintim pe Mitrofan Grigoras, cu cronica sa vizând prima domnie în Țara Românească a lui Nicolae Mavrocordat și Chesarie Daponte, care lasă două texte cu informații utile pentru cunoașterea personalității domnitorului Constantin Mavrocordat și activității sale, și anume *Cronicul lui Chesarie Daponte de la 1648-1704* și *Catalogul istoric al oamenilor însemnați din secolul al XVIII-lea dintre care majoritate au trăit în Țările Române Valahia și Moldova*, sau *Cronicul lui Petru Depasta Peloponesianul*. Detalii interesante despre activitatea politică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul oferă cronica lui Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otomanu, creșterea și scăderea lui, cu note foarte instructive*. Nu am omis pentru viața lui Nicolae Mavrocordat nici cele relatate de Demetrius Propopius Moshopoliteanul în volumul XI al lucrării *Bibliothecae Graecae, lucrarea lui J. A. Fabricius, Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae ΕΠΙΤΕΤΜΗΜΕΝΗ ΕΠΑΡΘΟΜΙΣΙΣ, Succinta erruditorum Graecorum superioris et praesentis saeculi recensio*, nici cronica mai nouă a lui Jean Louis Carra, *Istoria Moldovei și a Țării Românești*.

Vizitând curtea domnească de la Iași în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, geograful Markos Antonios Katsaitis, lasă o mărturie extrem de interesantă, în *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*.

I.2 Istoriografia

I.2.1 Bibliografii

În momentul încercării de reconstituire nu doar a titlului unei opere, ci chiar a ediției pe care presupunem că ar fi deținut-o biblioteca domnească și, implicit, cea a

mănăstirii Văcărești, sunt ampla bibliografie a lui Th. Graesse, *Trésor de livres rare et précieux*, Milano, 1950, în 8 volume și un supliment, precum și aceea a lui J.-Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l' amateur de livres*, Paris 1860-1880, în 6 volume și 2 volume supliment. Pentru cărțile greco-latine, nelipsită pe masa de lucru a fost monumentală bibliografie realizată de Émile Legrand, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs*.

Bazele de date cuprinse în site-ul cataloagelor colective ale bibliotecilor internaționale *Katalog Karlsruhe Virtueller* oferă, în afara redării unei descrieri bibliografice complete, de cele mai multe ori, posibilitatea accesului la textul digitizat al unui exemplar din ediția unei lucrări, oportunitate pentru cercetător de a vedea exact particularitățile ediției respective.

I.2.2 Lucrări generale

Importanța deosebită a acestui subiect, generată atât de personalitatea celor care s-au format în acest mediu al cărții, a modului în care ei și-au etalat această personalitate în acțiunile pe le-au inițiat în momentul în care au ajuns domnitori ai Țărilor Românești, cât și de valoarea intrinsecă a colecției de carte, a determinat ca el să fie prezent în toate marile lucrări consacrate istoriei naționale: în toate sintezele de istorie națională realizate de A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Ed. a III-a vol. IX: *Mavrocordații, 1711-1749*, Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*. Vol. VII : *Reformatorii*, C. C. Giurescu, sau în volumul VI: *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, din tratatului de *Istoria Românilor*, apărut sub egida Academiei Române.

Nu am omis pentru documentare nici marile sinteze privind istoria cărții dintre care amintim pe cea datorată lui Albert Flocon, *Universul cărții*, Stevend Dahl, *Histoire du livre de l'antiquité à nous jours*, sau, pentru cartea românească, pe aceea a lui Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*.

Dintre sintezele referitoare la istoria literaturii române vechi rețin atenția acelea datorate lui Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*. Vol. VII: *Reformatorii*, Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi* sau *Istoria literaturii române*, Vol. I: *Folclorul. Literatura română în perioada feudală*, elaborată de un colectiv al Academiei condus de P. P. Panaitescu, București, 1964.

De o mare utilitate sunt studiile referitoare la viața și activitatea celor trei Mavrocordați pe care le datorăm lui Nestor Camariano, *Alexander Mavrocordat. Le Grande Dragoman. Son activité diplomatique (1673 – 1709)*, Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat. Reformatorul*, Al. Papadopol-Calimach, *Despre Alexandru Mavrocordat și despre activitatea sa politică și literară*, sau studiul lui Jacques Bouchard, *Nicolae Mavrocordat*

I.2.3 Lucrări speciale

Nu a existat de-a lungul timpului un studiu în care autorul să încerce realizarea unei imagini complete a bibliotecii Mavrocordaților prin valorificarea, a tuturor tipurilor de documente relative la bibliotecă și a cărților sale existente la momentul demersului, fie menționate în cataloagele descoperite, fie pe baza exemplarelor identificate *de visu* grație ex libris-urilor purtate, a titlurilor menționate în scrisori, sau a studiilor care ne aduc la cunoștință exemplare din celebra bibliotecă identificate în ultimul timp, precum cel recent semnalat de Arh. Policarp Chițulescu.

Lui Nicolae Iorga îi datorăm prima sinteză asupra bibliotecii Mavrocordaților, *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui*

Constantin Vodă Mavrocordat, în „AARMSI”, apărut în 1927. Rolului său în contextul sud-est european alături de celelalte biblioteci din zonă, îi sunt consacrate documente și utile pagini semnate de C.I. Karadja, *Sur les Bibliothèques du sud-est européen*.

Un studiu substanțial dedică bibliotecii Mavrocordaților Corneliu Dima-Drăgan în lucrarea *Biblioteci umaniste românești, Istoric Semnificații Organizare*, valorificându-și preocupările anterioare legate de acest subiect.

O contribuție remarcabilă prin publicarea unor documente inedite, în completarea celor editate de Henri Omont, aduce în 1940 Vasile Mihordea, în studiul *Biblioteca domnească a Mavrocordaților. Contribuții la istoricul ei*. Lucrări provenind din biblioteca Mavrocordaților au semnalat Episcopul Melchisedec Ștefănescu, din nou Corneliu Dima-Drăgan, I. Popescu-Teiușanu, Doru Bădără, sau T. Sotirescu.

I.3 Precizări metodologice

Metodologia reconstituirii colecției bibliotecii Mavrocordaților de la Văcărești are în vedere identificarea tuturor izvoarelor documentare interne și externe (cataloge, inventare, liste), a tuturor mărturiilor de epocă despre bibliofilia Mavrocordaților (izvoare narrative, corespondență etc.), și, mai ales, identificarea fizică a volumelor provenite din bibliotecă.

O a doua etapă, vizând întocmirii fișelor cu descrierea bibliografică a fiecărui titlu în parte presupune existența unei **metodologii a reconstituirii bibliografice**. Deoarece, de cele mai multe ori sursele analizate conțin informații bibliografice rudimentare sau parțiale – fie numai numele autorului, fie titlul incomplet sau lipsa datelor legate de locul și anul ediției, editor/tipograf, date privind formatul – în aceste condiții am apelat pentru întregirea datelor bibliografice la cataloage specializate în format tradițional. Pe lângă cele străine enunțate, pentru cartea românească editată până la jumătatea secolului a XVIII-lea, am folosit primul volum al amplei lucrări a lui I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*.

De un real folos pentru reconstituirea datelor bibliografice, ne-au fost înregistrările cuprinse în cataloagele colective ale bibliotecilor de peste hotare reunite de site-ul specializat *Karlsruher Virtueller Katalog*. Cele mai frecvent consultate cataloage au fost cele care reuneau online colecțiile bibliotecilor de pe teritoriul Franței, (SUDOC), al Angliei și Irlandei (COPAC), al Italiei (OPAC, SBN Catalogo del Servizio Bibliotecario Nazionale), WorldCat, baza de date a *Bibliothèque Nationale de France*, www.gallica.bnf.fr/, sau în baza de date a *Library of Congress*, www.lot.gov. În vederea identificării ediției, cercetarea fiecărui titlu în parte se face plecând de la o primă explorare bibliografică în cele două cataloage editate, cel al colecției de cărți a mănăstirii Văcărești, cuprinzând 237 de autori și cel al bibliotecii întocmite de Nicolae Mavrocordat pentru beizadeaua Constantin Mavrocordat, datat 1725 și conținând 627 de autori, din care 405 greci și 222 latini, francezi, italieni.

Pentru că în analiza catalogului manuscris ne propunem să depășim sfera pur bibliografică, urmărirea domeniului subscris fiecărui titlu în parte ni se pare esențială avându-se în vedere sublinierea modului în care cei doi domni fanarioți știau să se racordeze la marile curente culturale europene. Vom urma o clasificare generală tripartită:

- I. Opere cu caracter științific: a. geografie, b. științe, c. medicină, d. zoologie, biologie, botanică, f. artă și știință militară, g. astrologie/astronomie, h. alimentație, i. bestiariu, j. farmacie,

- II. Opere având caracter istorico-umanist: a. drept, b. istorie, c. gramatici, d. literatură, e. lexic/dicționare, f. epistolografie, g. mitologie, h. muzică., i. miscellanea,
- III. Opere având un caracter filosofic și religios: a. filosofie, b. morală/etică, c. teologie, d. oratorie, e. oniric, f. ocultism.

CONTEXT ȘI INFLUENȚE

II.1. Cadrul politic

Schimbările care se vor produce în raportul de forțe din Europa de Est și Sud-Est începând din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, marcate de regresul constant al Porții Otomane, având la bază o puternică criză de sistem, în fața expansiunii Imperiului Habsburgic și a Rusiei lui Petru cel Mare, vor aduce granițele Europei politice în imediata apropiere a spațiului românesc, după pacea de la Karlowitz și chiar pe linia Carpaților, a Oltului și a Dunării, după Pacea de la Passarowitz (1718).

În noile condiții, Sublima Poartă adoptă măsuri prin care urmărea, pe de o parte, să îi întărească controlul asupra factorului de decizie politică supremă din Țările Române, excluzând de la desemnarea acestuia forțele politice interne care începuseră să își manifeste apropierea față de Rusia, apropiere foarte primejdioasă în condițiile apartenenței la aceeași comunitate spirituală a celor două popoare, iar pe de altă parte să poată crește contribuția economică a spațiului românesc la susținerea Imperiului.

Noul regim politic instaurat în Principate aduce cu sine o potențare a factorului grecesc. însă afirmația conform căreia înlocuirea limbii române cu cea grecească s-ar fi produs în urma unui act de voință a Domnului și a camarilei sale este repusă în discuție în istoriografie. Pe de o parte limba greacă pătrunsese în Principate cu mult înainte de venirea domnilor fanarioți. Un prim moment l-a reprezentat anii ce au urmat căderii Constantinopolului când se constată un aflus al reprezentanților clerului grec în Principate unde se vor stabili, pe de o parte pentru că multe din mănăstirile noastre ortodoxe erau închinare patriarhiilor din Orient, pe de altă parte pentru ospitalitatea proverbială a celor din țările române, dar și pentru că, uniți întru ortodoxie, grecii stabiliți aici găseau un mediu propice luptei lor pentru apărarea identității spirituale și eliberarea de sub jugul turcesc.

Fenomenul închinării mănăstirilor patriarhiilor din Orient continuă sub Matei Basarab și Vasile Lupu, iar încercarea celor doi de revigorare a limbii slavone, din ce în ce mai puțin înțeleasă, eșuează. Vasile Lupu îl găzduiește pe Sofronie Potciaski, trimisul Kievului la solicitarea domnului, cel care devine rector al Academiei de la *Trei Ierarhi*, exact până în momentul în care mănăstirea este închinată Muntelui Athos, moment în care egumenul grec alungă pe rector și aduce cu sine dascăli greci.

Tot la Iași și tot înainte de fanarioți, grecii, care nu aveau posibilitatea să tipărească cărți de polemică dogmatică, primesc o tipografie, confecționată de Mitrofan, viitor episcop al Hușului, la cererea patriarhului Dosithei Notaras al Ierusalimului, probabil cu sprijinul financiar al lui Duca-Vodă, instalată la mănăstirea Cetățuia, de sub teascurile căreia iese, în 1682, *Întâmpinare în contra primatului Papei*.

Pe de altă parte, educația în limba greacă a beizadelor domnilor și a fiilor nobilimii este o condiție, greaca fiind, așa cum spune Nicolae Iorga, *limba internațională a Imperiului Otoman*. Petriție Ignatis și Paisie Ligaridis sunt doar două nume pe care le întânim mai întâi ca dascăli ai copiilor Postelnicului Constantin Cantacuzino.

Iar dacă dăm crezare spuselor lui Desfontaines din dedicația către Domnul Constantin Mavrocordat care precede volumul de *Opere complete* vergiliene, limba franceză se vorbea curent la Curtea domnului fanariot.

Boierii pământeni nu sunt îndepărtați, așa cum s-a insinuat, din Divan în momentul instaurării regimului fanariot. *Cronica Ghiculeștilor* consemnează conștiincios numele boierilor cărora Nicoleta Mavrocordat le-a împărțit dregătoriile după citirea firmanului împăratesc la curtea domnească: Ioan Buhuș, mare logofăt, Nicolae Costin, mare vornic de Țara de Jos, Ioan Sturza, mare vornic de Țara de Sus, Antioh Jora, mare hatman, Ilie Catargi, mare spătar, Gheorghiu Apostol, mare paharnic, Ilie Cantacuzino, mare vistier.

Reflex al educației în spiritul *Iluminismului*, hrănit spiritual din marile idei filosofico-politice ale Antichității, din scrierile propedeutice ale bizantinilor și din recente idei despre actul guvernării venite din Apus, Constantin Mavrocordat elaborează, publică și fundamentează acel așezământ din 7 februarie 1741 care prevedea o serie de măsuri fiscale, de la fixarea sferturilor până la desființarea văcăritului și pogonăritului, măsuri cu puternic impact social prin reducerea numărului poslușnicilor și păstrarea unui număr restâns de scutelinici, eliminarea abuzurilor din administrație prin înființarea isprăvniciei remunerate din taxele percepute în fiecare localitate. Reformelor fiscale le urmează măsurile sociale culminând cu desființarea „rumâniei” în Țara Românească la 5 august 1746 și a „veciniei” în Moldova, la 6 aprilie 1749 luate în același spirit și cu aceeași finalitate proiectată, anume stabilizarea masei de contribuabili și mai eficienta realizare a veniturilor fiscale.

Se adaugă măsurile luate de Nicolae și Constantin care se înscriau pe linia eforturilor îmbunătățirii nivelului de pregătire a celor chemați să exercite funcții publice. Este de reținut consemnarea cronicarului privind invitația lansată de Constantin Mavrocordat tuturor mazelilor de a trimite copiii să învețe limbi stăine într-o școală finanțată de el.

II.2. Biserica și societatea românească în secolul al XVIII-lea

Analiza cadrului în care a existat și și-a exercitat influența o bibliotecă de dimensiunile celei a domnitorilor Nicolae și Constantin Mavrocordat nu poate fi întreprinsă fără a ne apleca, fie chiar și succint, asupra situației Bisericii Ortodoxe, aceea care asigura asistența spirituală a covârșitoarei majorități a locuitorilor din Țările Române și continua și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea să rămână un vector de cultură semnificativ în spațiul românesc.

În tot „secolul fanariot” pe tronul mitropolitan al Moldovei a fost acceptat, cu mare greutate, la stăruințele domnitorului Grigorie II Ghica, un singur grec, Nichifor „Grecul” (1739-1750), însă s-a condiționat alegerea lui de faptul că o astfel de promovare a unui grec pe scaunul vlădicesc să nu se mai producă.

În prima jumătate a secolului fanariot în Țara Românească, întâistătători ai Mitropoliei Ungrovlahiei au fost numai 7 – din care un gruzin, 2 greci și patru români. La conducerea Mitropoliei Moldovei s-a perindat 6 mitropoliți – 5 români și un singur grec.

Din producția tipografică ieșită de sub teascurile tipografiilor din Țara Românească și Moldova, doar un procent de puțin peste 11% este carte grecească, restul fiind carte tipărită în limba română cu text în slavă sau, puține, în ale limbi, arabă, rusă, bulgară.

După moartea lui Teodosie este ales mitropolit al Ungrovlahiei gruzinului Antim i se datorează o participare de excepție pe toate palierele la efortul de introducere a limbii române în oficierea serviciului liturgic în limba română.

După caterisirea lui Antim, tronul Mitropoliei este ocupat de Mitrofan, Mitropolitul Nissei, până în 1720, moment în care scaunul este preluat pentru 12 ani de către Daniil, român de neam. Sub păstoria îndelungată a acestuia se desfășoară o bogată activitate cărțurărească. Acum este tradus și tipărit în română o parte din *Triod*, începând cu *sâmbăta lui Lazăr*, traducerea anterioară a întregului *Triod* făcută de Damaschin, fiind tipărită abia în 1732 .

Lui Daniel, îi urmează în scaun un român, Ștefan, care a păstoria până în 1738 când vine Neofit I Cretanul, un alt grec, apropiat al lui Constantin Mavrocordat și căruia Mitropolia Ungro-Vlahiei îi datorează un fond consistent de carte obținut prin donația pe care Mitropolitul Neofit I Cretanul o includea, pe lângă alte prevederi în *Testamentul* său din 1748. Printre cărțile lui Neofit Cretanul se aflau și cele pe care Constantin Mavrocordat i le vânduse. Mitropolitul Neofit I Cretanul nu numai că înțelege, dar și sprijină proiectul lui Constantin Mavrocordat atunci când, în cadrul demersului de desființare a *rumâniei*, a făcut un prim pas, procedând la eliberarea rumânilor Mitropoliei în 15 martie 1746, plătind din venituri proprii această eliberare.

Prin măsurile pe care le iau Nicolae și Constantin Mavrocordat se remarcă preocuparea pentru îmbunătățirea stării materiale prin scutirea de dări a clerului de mir și pentru ridicarea nivelului intelectual al preoților. În schimb, în sarcina acestora cădea întreținerea școlilor, fiind interzise hirotoniile întru preoție, fără verificarea temeinică a cunoștințelor celor ce doreau să devină preoți.

II.3 Viața culturală

Înțelegerea modului în care s-a constituit, a funcționat și a fost receptată în spațiul românesc biblioteca Mavrocordaților, nu se poate realiza în afara definirii contextului cultural intern.

Luăm în discuție principalii factori generatori de cultură din spațiul românesc, *literatura, învățământul, tiparul și bibliotecile*, în intervalul sfârșitului de secol XVII și început de secol XVIII, racordându-ne permanent la marile schimbări din planul European, prin afirmarea noii ideologii culturale impuse de Iluminism. Se conturează un nou model de guvernare prin afirmarea tot mai pregnantă în gândirea politică și literatura ce o exprimă în epocă a teoriei *despotismului luminat*.

II.3.1 Influențe în sfera culturală a celor două țări, Moldova și Țara Românească

Aducând în discuție peregrinajul intelectualilor în spațiul sud-dunărean, ne vom referi în cele ce urmează la dubla influență culturală care se manifestă în Țările Române la sfârșit de secol XVII și început de secol XVIII și anume, cea *occidentală* și cea *orientală*, definind, prin rezultatul acțiunii lor concomitentă, capacitatea de sinteză creatoare a culturii noastre naționale.

Urmând schema propusă de C. C. Giurescu, enumerăm în rândul factorilor de influență occidentală *spiritul critic* recuperat de la umaniștii apuseni, ca metodă inovatoare de lucru în elaborarea operelor, *catolicismul, limba latină* și mai târziu *franceza*. Influențe pătrund în spațiul românesc fie pe filieră poloneză - în școlile catolice ale Contrarefomei la care acced Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin - fie prin

intermediul școlilor catolice întemeiate în Moldova, la Cotnari, la Galați sau cele ale iezuiților de la Iași. Influențe vin și din școlile din Italia, la Padova și Veneția unde au studiat personalități care ulterior s-au stabilit și s-au manifestat în plan cultural în spațiul românesc.

Nicolae Iorga constata o astfel de inițiativă ce viza o deschidere către spațiul cultural occidental la domnul fanariot Constantin Mavrocordat care trimite cincisprezece tineri boieri la studii în Veneția printre care s-ar fi aflat și Răducanu Cantacuzino, fiul banului Matei.

De cealaltă parte, asimilarea elementelor de factură *orientală, tradiția, ortodoxismul, limba greacă* a fost și consecința unei prezențe constante a grecilor în spațiul dunărean încă din secolul al XV-lea.

O analiză pertinentă a rolului intelectualității grecești în spațiul românesc începând cu secolele XV și terminând cu secolul al XVIII-lea realizează Olga Cicanci în studiul *Intelectuali din Balcani în România (Sec. XVII-XIX)*.

Răspândirea acestora după căderea Constantinopolului și până târziu în secolul al XVII-lea se face și-n zona occidentală, mulți fiind implicați în activități editoriale cu rol în propagarea culturii istorice, literare și teologice bizantine sau în învățământ fiind profesori ai universităților apusene. În secolul al XVI-lea s-au înființat în diferite zone occidentale gimnaziile grecești. Renumite sunt **Colegiul Sfântului Atanasie din Roma**, ale cărui cursuri au fost urmate de către Alexandru Mavrocordat, **Școala grecească** din Veneția, școala superioară întemeiată mai târziu de **Thomas Flangini**, colegiul întemeiat de **Cottunio** din Padova.

Prezența grecilor are drept consecință sporirea numărului de *tipărituri* grecești prin înființarea tipografiilor grecești, creșterea numărului de *traduceri* din greacă, accesul intermediat de traduceri grecești la literatura universală, înființarea de *școli* cu limba de predare greacă, cu profesori de origine greacă, dar școliți în Occident și cu programe care urmează normele occidentului. *Schola graeca et latina* din Târgoviște unde profesor a fost grecul adus de Constantin Cantacuzio, Paisie Ligaridis, iar cursurile erau organizate urmând structura celor iezuite, constituie un exemplu.

II.3.1.1 Învățământul

Dezvoltarea învățământului superior autohton care a fost preponderent de limbă greacă în spațiul românesc poartă amprenta dublei influențe, orientale și occidentale, prin aceea că profesorii care au predat la cele două Academii Domnești înființate la București și Iași, școli cu un program de studiu apropiat de cel umanist occidental, sunt recrutați din rândul peregrinilor greci, clerici sau laici. Se înscriu pe această linie cărturari veniți de la Marea Școală a Patriarhiei din Constantinopol, precum Sevastos Kyminitis, Gheorghe Hrisogon, Marcos Porfiropoulos sau absolvenți ai unor renumite universități din Apus, unde au studiat Paisie Ligaridis și Ioan Hrisoscolev, renumitul Ioannes Karyofillis.

. Unii reprezentanți ai Patriarhiilor Răsăritului prin coordonarea activităților școlilor întemeiate de domnii români în mănăstirile închinete Sfântului Munte, prin implicarea în planul editorial. Cu valoare de simbol pentru perioada la care ne referim invocăm numele patriarhului Dositei al Ierusalimului, a nepotului său, Hrisant Notara și a lui Neofit I Cretanul care au acordat un sprijin real acordat învățământului prin elaborarea primelor programe școlare, prin contribuții la întemeierea de biblioteci în cadrul Școlilor Domnești sau îmbogățirea acestora prin donații de cărți,

II.3.1.2 Înlăturarea slavonismului

Consolidarea *noului regim nobiliar* ai cărui reprezentanți erau, după cum am arătat, favorabili acreditării unui mijloc de expresie culturală general accesibil, a generat un mediu propice receptării unor influențe culturale de inspirație apuseană. În acest context, ca urmare a evoluțiilor istorice firești, a început un proces accelerat de abandonare a vectorului cultural care era limba slavonă pentru spațiul spiritual ortodox din arealul românesc.

Înlocuirea limbii slavone s-a produs treptat, întâi în cancelariile domnești, când, după domniile lui Vasile Lupu și Matei Basarab începe să se folosească preponderent limba română pentru redactarea actelor, slavona păstrându-se în titulaturile domnilor și în legenda peceții domnești.

Asistăm începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea la fenomenul copierii și traducerii textelor patristice după originale grecești, consecință directă a însușirii tehnicii de sorginte umanistă de întoarcere la originalul lingvistic și a prezenței tot mai accentuate în spațiul celor două Principate a intelectualilor sau negustorilor greci.

O a doua etapă va consta în tipărirea cărților de strană concomitent cu efortul de traducere integrală în limba română prin transpunerea în românește și a iconografiei.

II.3.1.3 Spiritul critic, caracterul militant și enciclopedismul cărțurilor

Ceea ce deosebește însă scrierile din secolul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea de cele care le-au premers, pe lângă aspectul cantitativ net superior și mijlocul lingvistic de expresie, este acea perspectivă unitară care le apropie cumva de maniera redactării cronografelor, căci evenimentele sunt înfățișate de la începuturi și în continuarea evenimentelor cuprinse în cronică anterioară, apelându-se însă acum la o gamă mai largă de izvoare.

Prioritară devine stabilirea unei legături cu trecutul prin valorificarea tradițiilor și moștenirilor culturale în vederea sublinierii continuității și unității poporului român.

Este secolul în care efervescența culturală se manifestă din plin pe toate palierele, de la dezvoltarea învățământului, avântul tipografic, înmulțirea bibliotecilor, fie ele eclesiastice sau particulare.

II.3.1.4. Tiparul

În Țara Românească a funcționat în perioada 1715-1719, în timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat, **Tipografia de la mănăstirea Sfântul Sava** din București, edificată din inițiativa lui Hrisant Notara. Inițiativa este dublată și de dorința lui Hrisant Notara de a construi în „casa de piatră” și o bibliotecă de care se ocupa signor da Porta. De sub teascurile acestei tipografii care, începând cu anul 1741, va purta numele de **Tipografia Școlii Văcăreștilor** va ieși doar lucrarea patriarhului Dosithei Notara, *Istoria patriarhilor Ierusalimului*.

Daniela Lupu presupune, de asemenea, că în această tipografie, redeschisă din inițiativa lui Constantin Mavrocordat în care s-au editat *Liturghii*, 1741 și *Molitvenic*, 1741, ar fi fost tipărite, pe lângă cele două broșuri pe a căror pagină apar mențiunile editoriale, atât colecția de hrisoave emisă la inițiativa lui Constantin Mavrocordat, cât și foaia volantă emisă de patriarhul Parthenie, *Carte de iertare a păcatelor*. Relevant este că de sub teascurile acestei tipografii au ieșit exclusiv cărți în limba română și servește obiectivelor domnului fanariot de reformare a clerului autohton.

În timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat în Țara Românească își începe activitatea tipografia de la mănăstirea *Tuturor Sfinților*, ctitorie a lui Antim Ivireanul, și unde se editează cartea lui Alexandru Mavrocordat Exaportul *Ἱστορία ἱερὰ*.

Tipografia Mitropoliei din București după o întrerupere 1720 -1728 își reia activitate în timpul celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat și funcționează sub toți fanarioții, cu mai multe întreruperi.

Tipografia de la Râmnic, înființată tot prin efortul lui Antim, care aduce aici materialul tipografic din tipografia sa de la Snagov, funcționează începând din 1705 când apar trei lucrări, *Tomul Bucuriei* în greacă, *Antologhion* în română și propria lucrare *Învățătură pentru taina pocăinței*. După anul 1707, odată cu numirea lui Antim în scaunul mitropolitan (ianuarie 1708), acesta mută tipografia la Târgoviște pentru ca în anul 1724, la Râmnic, să fie instalată o nouă tipografie, sub supravegherea episcopului Damaschin, fost episcop de Buzău și cărturar vestit, căruia i se datorează traducerea integrală a cărților liturgice și, deci, desăvârșirea amplului demers început încă din vremea lui Șerban Cantacuzino.

Intențiile din a doua domnie ale lui Nicolae Mavrocordat de a ridica o școală și o tipografie s-au concretizat, fiind aduse litere grecești și slavonești la mănăstirea Sfântul Sava din Iași de unde a ieșit un *Sinopsis*, în limba română în anul 1714.

Revirimentul activității tipografice din capitala Moldovei se datorează tot inițiativei lui Constantin Mavrocordat, lui, care acordă o serie de scutiri fiscale și stipendii lui , Duca Sotiorovici, din Thasos stabilit la Iași și fondatorul unei tipografii particulare (1743-1752).

Din dispoziția lui Constantin Mavrocordat se înființează la Episcopia Rădăuților, în timpul în care episcop acolo era Varlaam (1735-1744), ajutat de meșterul tipograf Barbu Bucureșteanu, o tipografie care a funcționat între 1744-1746.

O statistică pe care o facem asupra producției de carte Țara Românească și în Moldova în perioada 1711-1769, arată că în Țara Românească din totalul de 149 titluri tipărite, 109 sunt titluri cu limba de publicare română, 11 cu limba de publicare greacă, un titlu cu limba de publicare arabă, 7 cărți în slavonă, 2 româno-grecești, 8 româno-slavone, un titlu în greacă și în turcă, un titlu în română, slavonă și rusă și alte 3 cărți fără precizarea limbii de editare. În Moldova, din totalul de 61 de titluri, 53 s-au tipărit cu text în limba română, 3 cu text în limba greacă, 4 în limba arabă și un titlu cu text limba slavonă.

II.4 Biblioteci românești în Țările Române până la jumătatea secolului al XVIII-lea

Analiza urmează o structură binară, prin împărțirea informațiilor în două secțiuni majore, una consacrat bibliotecilor mănăstirești cealaltă bibliotecilor laice, domnești și boierești.

Pentru Țara Românească ne-am referit la *Tetraevangheliarul*, pe care Nicodim călugărul greco-sârb din Prilep, l-a copiat între 1404-1405 și care a fost dăruit Vodiței. Știm că la mănăstirea *Cozia* a funcționat o școală, atestată documentar din primele decenii ale secolului al XV-lea și pentru care Mardarie Cozianul a alcătuit în 1649 *Lexiconul slavo-român* al cărei prim dascăl se pare că a fost starețul Sofronie (1406-1419) și unde preotul Baba Iani din Chios, copiază în 1654 prețiosul manuscris grec de 300 pagini, in-folio, al Sfântului Niceta, *Comentarii la Psalmii lui David*. La mănăstirea *Bistrița* din Oltenia ridicată de boierii Craioveștilor, în Peștera de deasupra mănăstirii, alături de moaștele Sfântului Grigorie Decapolitul. Alexandru Odobescu a identificat 80 manuscrise slavone, 80 cărți slavone tipărite între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea 30 volume grecești și 40 manuscrise românești. Amintim aici *Psaltirea*

comentată a lui Branco Mladenovici, [sevastocrator al regelui Ștefan Dușan], manuscris redactat de Ioan Azov, teologul, în Borăci la anul 6854 [1346], cele șapte exemplare din *Liturghierul slavonesc*, dată la tipar în timpul lui Radu cel Mare și finalizată în 1508 sub Mihnea Voievod.

De la **Brâncoveni**, ctitorie a familiei Brâncovenilor, datând din secolul al XV-lea Grigore Tocilescu ridica 6 manuscrise și 134 de cărți.

Știrile despre vechiul fond de cărți de la **Mitropolie** sunt sporadice: câteva cărți trecute pe f. 4 a *Condicii Mitropoliei Țării Românești (zisă condica lui Antim) în care sunt trecute odoarale, cărțile și doc. anilor 1695-1731*, o listă de 38 de titluri din care 15 manuscrise cuprinse în *Condica de casă* întocmită de mitropolitul Neofit I Cretanul (1738-1754) publicată de C. N. Mateescu în 1915, catalogul realizat de Neofit I Cretanul pentru câteva din cărțile proprii donate Mitropoliei, cuprinzând 193 de poziții și datat 2 februarie 1747, mențiunea dintr-o cronică anonimă din secolul XVIII, conținând o descriere administrativă a Țării Românești.

În scrisoarea din 2 martie 1715 adresată Patriarhului Ierusalimului Hrisant Notara, Nicolae, Mavrocordat își exprimă gratitudinea pentru permisiunea ce i se dădea de a avea acces în bibliotecile mănăstirilor **Sf. Sava și Sf. Gheorghe cel Nou**.

II.4.1.2 Moldova

Sub egumenia la mănăstirea Neamț a lui Siluan, în vremea lui Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, al doilea ctitor al mănăstirii, datează o *Evanghelie* scrisă acolo, între 1435-1436, de Gavriil, fiul lui Uric, pe cheltuiala lui pârcălabului de Hațeg, Cînda Lațco. Mai amintim *Mărgăritul* copiat de Gavriil Uric pe paginile căreia este consemnat sfârșitul tragic al lui Ștefan al II-lea, ucis în 1447, *Evanghelie* scrisă de „*grămăticul Dimitrie la anul 7020 curgător*” pe care este consemnată bătălia din Codrii Cosminului de la „7005, joi 26 octombrie”.

În anul 1467 la Putna se săvârșea *Mineiul pe luna aprilie* de către diaconul Nicodim, același care va scrie tot la Putna pentru Humor vestitul pentru portretul policromat al lui Ștefan cel Mare *Evangheliar* datat 1473. Adăugăm listei ca reprezentative *Codex-Evangheliarum Putnarum*, un manuscris slavon legat în pergament, a cărui vechime, din punct de vedere paleografic a fost stabilită undeva între secolele al XIII și al XIV-lea, *Evangheliarul lui Paladie*, manuscris slavon, pe pergament scris în 1488 în mănăstire, din ordinul lui Ștefan cel Mare, *Evangheliarul lui Ștefan cel Mare*, copiat de un miniaturist anonim în anul morții voievodului și ferecat, conform unei însemnări slavone, de către Bogdan Voievod în 7015 (1507).

II.4.2 Biblioteci românești boierești și domnești. Secolul al XVI-lea

Din categoria bibliotecilor domnești și boierești de secol XVI, ne-am referit la biblioteca domnească a lui Petru Șchiopul din care, în 1602, arhiducele Maximilian, fratele împăratului Rudolf II, lua un exemplar din textul *Chipul cum trebuie să se poarte cineva cu domnii mari*, o traducere a *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab.

Despot Vodă deschide în 1561 la Cotnari o *Schola Latina* pentru constituirea căreia a solicitat umanistului Philipp Melanchton, cerându-i trimiterea în calitate de profesori a lui George Ioachim Rhaeticus (1514-1576), profesor de matematică la Wittenberg și Cracovia, Caspar Peucer (1526-1602), ginerele lui Melanchton și profesor de matematică de asemenea, Iohannes Sommer (1542-1574), umanist renumit. Relatăriile lui Isthvanffi, ale lui Nicolae Costin și mai ales cele ale lui Sommer în lucrările dedicate

lui Despot, *Vita Iacobi* și *Elegiile I* și a X-a indică existența unei biblioteci ca entitate separată de școală.

Luca Stroici dăruia mănăstirii Dragomirna propria bibliotecă, al cărei catalog conținând 4 file de pergament, așa cum menționează Bogdan Petriceicu-Hașdeu se păstrează la universitatea din Lemberg

II.4.3 Biblioteci românești boierești și domnești. Secolul al XVII-lea

În biblioteca lui **Udriște Năsturel** din casa din Fierești se afla un exemplar al vestitei lucrări a lui Thomas a Kempis, *Imitatio Cristi* pe care o va traduce din latină în slavonă. Biblioteca este pomenită de sirianul Paul de Alep în jurnalul pe care îl ține în timpul călătoriei pe care o face în Țările Române din 1657 și de Udriște Năsturel în prefața traducerii cărții *Imitația lui Christos*. Mitropolitului Varlaam în predoslovie sa la *Răspunsul la Catehismul Calvinesc* (1645, Dealul) mărturisea ca cum că ar fi văzut *Catehismul calvinesc* în mijlocul altor cărți la Udriște.

Ex-librisului fiului său Radu Năsturel a fost identificat pe volum din *Epistolele* lui Lucius Annaeus Seneca philosophus, Veneția 1643, și alte două exemplare din operel poloneului Thomas Młodzianowski (1622-1686), profesor de teologie și filosofie la Cracovia.

II.4.3.1.3 Biblioteca familiei Cantacuzino

Postelnicul lui Matei Basarab, Constantin Cantacuzino este cel care va pune bazele bibliotecii găzduită la mănăstirea Mărgineni, bibliotecă sporită prin grija fiului acestuia stolnicul Constantin Cantacuzino.

Transformată după moartea stolnicului în cetate fortificată de austrieci, sărăcită în urma ridicării unor cărți de către Nicolae Mavrocordat în 1720, supraviețuind cutremurelor din 1740 și 1802, găzduind, prin decizia din 10 septembrie 1832 a generalului Kiseleff, deținuți de la Snagov, devine în 1863 penitenciar până în 1950 când a început demolarea bisericii.

Reconstituirea bibliotecii stolnicului C. Cantacuzino a avut ca puncte de plecare un prim catalog autograf, datat 1 iulie 1667, publicat de Nicolae Iorga în 1901 și un al doilea de pe forțașul posterior al cărții cardinalului Francesco Tolet, *Introductio in dialecticam*, Veneția, 1587 nedatat, cuprinzând menționarea a 27 de cărți.

II.4.3.2 Moldova

Bibliotecile pe care trebuie să le fi avut primii noștri cronicari, nu ni s-au păstrat. De la Miron Costin ne-au parvenit două manuscrise aflate astăzi la biblioteca Academiei

II.4.3.3 Biblioteci domnești și școlare românești. Secolul al XVIII-lea

Prima mențiune bibliografică despre existența acestei biblioteci domnești la mănăstirea Hurezu datează din anul 1702, când doctorul, Ioan Comnen, nota în prefața manuscrisului grecesc închinat lui Constantin Brâncoveanu, că domnitorul a întemeiat biblioteca “*vrednică de văzut*”.

De-a lungul timpului au fost întocmite mai multe inventare ale acestui important fond brâncovenesc: cel din 1791, reluat în catagrafia din 1804, cel întocmit în 1865 de revizorul școlar al Vâlcei, Ion Eliade, cel din 1877, cel din 1885 întocmit de Gr. Tocilescu când se transferă la Muzeului Național de Antichități din București ultimul lot de cărți, alcătuit din 38 manuscrise și 393 cărți tipărite. La Hurezu mai rămăseseră 3 cărți, un exemplar din *Biblia* de la 1688, un manuscris autograf al lui Ioan Comnen scris în 30 decembrie 1699 și o *Evanghelie învățătoare*.

II.4.3.3.2 Cărți din biblioteca lui Antim Ivireanul

Odată cu înălțarea lăcașului sfânt, mitropolitul cărturar emite încă din 1713 un document intitulat *Învățătură pentru Așezământul* iar un capitol, 32 intitulat *Pentru vivvliotică* este dedicat administrării bibliotecii cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților,

Celor două cărți cu ex libris-ul lui Antim cunoscute până acum, *Evanghelia*, Snagov, 1697, și Vasilie Macedoneanul, *Capitole îndrumătoare*, Buzău, 1691, Arhimandrit Dr. Policarp Chițulescu le adaugă patru *Mineie* grecești, descoperite în fondurile Bibliotecii Seminarului, tipărite la Veneția în 1678 (lunile februarie și iunie), 1682 (luna ianuarie) și 1685 (luna decembrie) cu semnătura lui Antim, incluzând titulatura sa de episcop al Râmnicului “*εἰς χριῆσιν ἀνθίμου ἐπισκόπου ρίμνικου*”.

II.4.3.5 Biblioteci ale Academii Domnești

În 1707, după moartea directorului Academiei Domnești din București, Sevastos Kyminitis, Hrisant Notara are inițiativa de a construi o clădire de piatră care să adăpostească o tipografie și o bibliotecă, el însuși făcând primele donații de cărți. Lucrurile tergiversează în 1709 din pricina ciumei. Din corespondența purtată de noul director al Academiei, Marcos Porfiropoulos în 1710 aflăm că, de vreme ce localul se afla în reparație, cărțile donate de Hrisant Notara se aflau la mănăstirea Sf. Gheorghe.

Odată cu reorganizarea de către Nicolae Mavrocordat în 1714 a cursurilor Academiei Domnești din Iași apare și o primă mențiune despre cărțile donate de Hrisant Notara.

În 1723 când localul din mănăstirea Trei Ierarhi arde, școala este strămutată la mănăstirea Barnovschi unde se va păstra biblioteca și catalogul acestei biblioteci datat 1728, alcătuit de Paisie.

III. MAVROCORDAȚII: ALEXANDRU, NICOLAE, CONSTANTIN

III.1 Alexandru Mavrocordat (1636-1709)

Fiul lui Nicolas Mavrocordat, grec originar din Chios, stabilit în Fanar și al Ruxandrei, fiica vestitului comerciant Scarlat, văduvă a lui Alexandru Iliăș Coconul, Alexandru Mavrocordat s-a născut în ziua de 7 noiembrie 1641.

Epaminonda Stamatia de reia episodul atât de cunoscut al venirii la București pentru căsătoria cu Matei Basarab a fiicei lui Scarlat, Loxandrei sau Ruxandrei. Urâtită de vărsat, ea este trimisă înapoi la Constantiopol de către domnitor, cu zestrea și darurile de nuntă de 150 de pungi, căsătorindu-se ulterior cu frumosul negustor venit din Chios, pe nume Nicolas după unele surse, Pandeli Mavrocordat după altele, căsătorie din care s-au născut Alexandru, viitorul dragoman și Ioan.

Cu origini românești după mamă, se căsătorește la rândul său cu o descendentă pe linie maternă a unui alt voievod român, cu Sultana, fiica lui Ioan Hrisoscoleu și a Cassandrei, fiica lui Alexandru Iliăș. În urma căsătoriei cu Sultana au rezultat următorii copii: Ruxandra(1672), Roxandra (1673), căsătorită cu Matei Ghica, Constantin, Scarlat, căsătorit cu Ilinca, fiica lui Constantin Brâncoveanul, Nicolae, Elena, Alexandru, și Ioan.

Despre el mărturisirea Atanasie Comnen Ipsilanti că era „foarte învățat în limba elinească, latinească, arabă și persană și în medicină”. Al. Papadopol-Calimach susține că era cunosător al limbii turcești, persane, arabe, elinești, latine, franțuzești, englezești și slavonești .

Străbate rapid treptele carierei profesionale. Între 1665 și 1671 este profesor la Marea Școală a Patriarhiei din Fanar, practicând totodată și medicina. Printre elevi, i-a

avut pe Sevastos Kymenitis, viitor director al Academiei Domnești din București și pe Spandone, profesor la Constantinopol. Este mare retor al Patriarhiei din Constantinopol în 1670, mare skevofylax în 1676. În anul 1673, atunci când pleacă împreună cu Nikousios și vizirul Ahmet-Köprülü în expediția împotriva Poloniei, în cadrul războiului turco-polon. După moartea lui Nikousios în 1673, Alexandru devine mare dragoman.

În 1683 în urma eșecului din fața Vienei, unde turcii sunt zdrobiți de trupele regelui Poloniei Jan Sobieki, Alexandru, acuzat de sprijin acordat vienezilor de vizirul Kara Ibrahim Pașa este întemnițat la Adrianopol.

Fostul dragoman își răscumpără libertatea prin vânzarea averii, estimate la 14 milioane de statire și a bibliotecii. Alexandru Ipsilanti afirmă că în închisoare ar fi compus Alexandru Mavrocordat opera sa editată mai târziu, în 1716, de Nicolae Mavrocordat, „*Judaicele*”. După Al. Papadopol-Calimach, *Istoria iudeilor*, editată de fiul său, și celelalte două lucrări pierdute, *Istoria Romanilor* și *Istoria Myisiei*, ultima dedicată lui Constantin Brâncoveanu, au fost scrise în răstimpul anilor de negocieri cu austriei.

După expediția din 1687, soldată cu eșecul turcilor împotriva austrieilor, la Buda și Mohács, Mavrocordat asistă la răsturnarea sultanului Mohammed IV de către fratele său, Soliman II. Imperiul Otoman rămâne totuși, principalul pilon în stabilirea echilibrului în politica internațională din zona Dunării de Jos, prin înfrânarea tendinței expansioniste a Rusiei și Austriei.

Este momentul debutului negocierilor pentru pace, între Poartă și Austria. Alexandru Mavrocordat este trimis cu Zulfikar-Efendi la Viena pentru negocieri între puterile vremii, Austria, Franța, Rusia, Polonia și Veneția. Momentul negocierilor a fost immortalizat în cunoscutul tablou din palatul Schleissheim de Jacopo Ambigoni.

Pacea s-a încheiat, într-un final, pentru 25 de ani, la 26 ianuarie 1699, la Karlowitz. Iar textul latinesc al tratatului a fost scris chiar de Mavrocordat, s-a păstrat în arhiva națională din Viena „*Puncta conditionum pacis, Eminentissimo Domino Cardinali a Kollonitsch, per Dominum Alexandru Maurum Cordatum.*”

Talenta de negociator al lui Alexandru Mavrocordat a determinat limitarea pretențiilor formulate de Austria care dorea Ungaria, Transilvania și cele două Principate, pretențiile Poloniei care, la rândul ei revendica Moldova, dar și Podolia și Camenitza, pe cele ale Veneției care cerea Moravia și Dalmația.

Pentru abilitatea dovedită de Alexandru Mavrocordat nu doar în arta de negociator, ci și datorită inteligenței care l-a ajutat să găsească soluția ca plenipotențiarilor puterilor beligerante să intre concomitent în locul destinat negocierii, pentru a nu fie vizată o ierarhizare, este ridicat de turci la rangul de sftnic de taină, al Sultanului Mustafa, *mahrem-i-esrar*, în greacă, ἑξ ἀπορρήτων. Dimitrie Cantemir face precizarea că era invocat de Principii Țărilor Române cu titlul de *illustrissimus*, în greacă ἐκλαμπρότατος, în locul obișuitului și mult mai modestului epitet acordat dragomanilor, ἐξοχότατος. Mustafa II îi dăruiește o mantie de blană de zibelină, și titlul de Elgi-beiu (Mare Domn), Leopold I îi oferă ca recompensă 5000 de piaștri, echivalent a 50000 de galbeni, și o ediție de lux *Corpus Historiae Byzantinae* din Biblioteca Imperială de la Viena. Sub noul vizir de origine sârbă, Daltaban-pașa, nemulțumit de condițiile păcii de la Karlowitz, se reîncep pregătirile de război împotriva Poloniei. Alexandru Mavrocordat asociindu-se cu Muftiu Feizulah și Rami-pașa îl denunță Sultanului pe Daltaban-pașa. Decapitarea acestuia stârnește o revoltă în armată. Mavrocordat se refugiază la Sozopoli, Sultanul

Mustafa este înlocuit cu Ahmed III, Alexandru Mavrocordat fiind recheamat din exilul de la Sozopoli.

Moare în 1709 din pricina podagrei, și este înmormântat în biserica **Sfântă Parascheva** din Keramea.

Șirul scrierilor, atâtea câte au fost semnalate până în acest moment, este deschis în 1664 când Alexandru Mavrocordat și-a susținut la Bologna de lucrarea de doctorat care marca finalizarea studiilor sale în medicină și filosofie, *Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum*.

Pe când era retoral Patriarhiei în 1670, Alexandru Mavrocordat redactează o lucrare cu subiect teologic în sprijinul capmaniei de anihilare a propagandei catolice, venind în întâmpinarea cererii formulate de reprezentanții Patriarhiei din Constantinopol și adresată teologilor englezi. Un manuscris al acestei opere redactate în greaca veche, operă inedită, a fost identificat de Constantin Erbiceanu în fosta Bibliotecă a *Seminarului Central* din București în care care au fost transferate cărțile provenite de la Mitropolie:

Ζητήματε θεολογικῶν λύσεις ἐκδοθείσας παρὰ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Μεγάλου ῥητορος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. În cadrul aceluiași manuscris miscelaneu, descoperit în fondurile bibliotecii Seminarului Central și despre care Constantin Erbiceanu se află și o altă scriere teologică a Exaportului, în greaca veche, Τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ σοφωτάτου αὐθέντου ἐξ ἀπορρήτων τῆς κραταιᾶς τῶν Ὀθωμανῶν βασιλείας καὶ πρώην μεγάλου λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλ. Κ. Κ. Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου προοίμια πράξεων πατριαρχικῶν. Manuscrisul unei lucrări de rectorică s-ar afla în Biblioteca Universității Naționale din Atena. Este autorul unei scrieri care cuprinde comentariile făcute operei lui Aristotel, Τοῦ σοφωτάτου ἐξ ἀπορρήτων ἐρμηνεία εἰς τὴν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματείαν.

O lucrare de rectorică în care, ideile sunt expuse sub forma unor întrebări și răspunsuri, a fost descoperit în fondurile bibliotecii seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola.

Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατέρατησιν καὶ ἀπόκρισιν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ ἀπόρητων. Un alt manuscris al acestei lucrări se află în fondurile Bibliotecii Academiei Române, provenind din fondurile bibliotecii Colegiului Sf. Sava.

b. Scrieri istorice:

Dimitrie Cantemir îi atribuie lui Alexandru Mavrocordat un soi de istorie universală, *“istoria profuse despre creatiunea lumii pînă în zilele noastre”*, care însă nu s-a păstrat. În legătură cu această posibilă scriere, Nicolae Iorga avansa ideea că fragmentul cu *„Marea pocăenie a turcilor la 1686*, conținut în manuscrisul miscelaneu 156 al Academiei Române, alături de o cronică străină dedicată Domnului Nicolae Mavrocordat, ar fi putut face parte din acea istorie universală scrisă de părintele său.

Un manuscris al altei lucrări inedite, *Τὰ Ρωμαϊκὰ*, a fost menționat în *Catalogul cărților mănăstirii Văcărești* editat de Nicolae Iorga, mărimea 1, nr. 122. Pentru că pe un alt manuscris, păstrat la Atena, se precizează că este vorba despre al doilea volum, l-a determinat pe Nestor Camariano să considere că această lucrare ar face parte dintr-o trilogie alături de *Τὰ Ἰουδαικὰ* și *Τὰ Μυσιὰ*. *Ἱστορία ἐπὶ ἧτοι τὰ Ἰουδαικὰ* a fost editată de Nicolae Mavrocordat în 1716, la București în Tipografia de la **Mănăstirea Tuturor Sfinților**, tipograf fiind Dionisie Floru, diortositor fiind Ioan Postelnicul. Exemplare ale ediției au fost consemnate în în inventarul cărților care au aparținut lui George Mavrocordat-Baltazzi, în catalogul mănăstirii Văcărești datat iunie 1723

c. Scrisorile

Επιστολόριο-ul editat în Constantinopol, 1804 de către Patriarhia Ecumenică cuprinde 170 de epistole semnate de Alexandru Mavrocordat alături de alte 22 ale fiului său Nicolae. Mai multe exemplare ale ediției 1879lui Theagenes Livadas în care sunt cuprinse circa 100 de scrisori fictive ale lui Alexandru Mavrocordat am identificat în inventarul cărților din biblioteca lui George Mavrocordat-Baltazzi. Dan Simonescu informa despre vânzarea la Londra, în cadrul unei licitații publice, a unui manuscris grecesc care conținea 109 de scrisori semnate de Alexandru Mavrocordat și a încă 75 de scrisori adresate de Nicolae Mavrocordat profesorului său de latină, Iakobos din Argos și una tatălui. Manuscrise conținând scrisori ale acestuia au fost notate în *Catalogul Bibliotecii lui Constantin Mavrocordat* editat de Nicolae Iorga, in-folio, la nr. 44 în fondurile Academiei Române. Andrei Pippidi pomenește de un manuscris miscelaneu de secol XVIII descoperit în podul unei case care aparținuse unui cărturar grec și care conținea 71 de scrisori semnate de Nicolae Mavrocordat și 150 de epistole semnate de Alexandru Mavrocordat.

d. Gramatici

Lucrarea despre sintaxă a lui Alexandru Mavrocordat a fost inclusă ca disciplină de studiu în programa **Școlii domnești de la Sf. Sava din București** prin gramata din august 1707.

Un manuscris *Ἀλεξάνδρου μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων περὶ γραμματικῆς συντάξεως* a fost identificat de noi în catalogul cuprins în miscelaneul inedit 603, secțiunea dedicată manuscriselor in-8°, poziția 10 și la secțiunea manuscrise în grafie nouă, poziția 82, figurând alături de o *Introducere în geografie* a lui Corydaleu. Alte două manuscrise cu o altă lucrare de gramatică alcătuită de Alexandru Mavrocordat au fost semnalate în catalogul alcătuit de Porphyrio, Uspenskii și V. Benešević.

Cugetările lui Alexandru Mavrocordat s-au păstrat într-un manuscrisul grecesc la Biblioteca Academiei Române, dar și în *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat* editat de Nicolae Iorga. Un exemplar al ediției prime din Viena 1805 se află notat în inventarul cărților din biblioteca lui George Mavrocordat Baltazzi.

Includem în categoria scrierilor politice aparținând lui *Cuvântul de pace către germani* al cărei manuscris este menționat în *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat* editat de Nicolae Iorga, mărimea 2, nr. 109.

III.2 Nicolae Mavrocordat (1680-1730)

Născut la 3 mai 1680 la Constantinopol, prin grija tatălui său, beneficiază de o educație aleasă, primii ani fiind sub îndrumarea profesorului Iakovos din Argos. Învăță latina sub îndrumarea grecului Jaques Pipéri din Chios.

La numai 18 ani, fiind de acum mare logofăt al Marii Biserici a Patriarhiei, devine asociat al tatălui său la demnitatea de mare dragoman, în 1 iulie 1698. Demetrius Procopius Pamperis, medic și gramatic la curtea lui Nicolae Mavrocordat, îl înfățișează iubitor al filosofiei antice, în special al lui Platon, fără a neglija însă conceptele noi, cunoscător al elinei, al limbii latine în așa măsură încât auzindu-l vorbind latinește ar fi putut lesne fi considerat contemporan cu Cicero, știutor de franceză, italiană, arabă și persană.

Relevante pentru erudiția lui Nicolae Mavrocordat sunt cele 28 de scrisori în franceză schimbate între Antonie Epis și Jean Le Clerc și redactate între anii 1720 și începutul anului 1722, cele 14 scrisori în latină semnate de Nicolaus Wolff, din perioada

1722-1727, o scrisoare în franceză semnată de Ștefan Bergler din 1723 și o altă scrisoare trimisă din Constantinopol în 1724 de medicul evreu Daniel De Fonseca.

O scrisoare nedată de pe forțașul unui alt exemplar al ediției din 1722 a lucrării *Περὶ τῶν καθηκόντων*, publicată de Jean Gouillard, îl arată pe arhiepiscopul William Wake mulțumindu-i pentru cele 4 exemplare din propria scriere *Περὶ καθηκόντων*, a cărui recenzie a fost făcută de Jen Le Clerc în volumul XIV al lucrării amintite deja *Bibliothèque ancienne et moderne Pour servir de suite aux Bibliothèques Universelle et Choisie* fiind dovada dialogului cultural purtat de domnul fanariot cu erudiții europeni. Într-o scrisoare descoperită de Nicolae Iorga în fondurile bibliotecii Marciana din Veneția savantul dominican Mihail Le Quien, autorul lucrării *Orientis Christiani* (1661-1733) mulțumea domnului pentru că primise, prin intermediul lui Daniel de Fonseca un exemplar din lucrarea sa *Περὶ τῶν καθηκόντων*. Din detaliile vieții de la curte oferite de Epis, aflăm varianta oficială a lui Nicolae Mavrocordat în cazul conflictului pe care l-a avut cu doctorul său de curte, Michael Schend Van Der Beck din Cefalonia, nepot al predicatorului Ioan Avramie despre care aflăm că, împreună cu un anume călugăr Spiridon, ar fi fost responsabil de organizarea unui complot împotriva domnului. eveniment relatat de Jean Le Clerc la dorința domnului în *Gazette d'Amsterdam*, din 23 ianuarie 1722. În materie de cărți, interesul lui pentru Nicolae Mavrocordat se îndreaptă spre tratatele de numismatică, istorie, filosofie politică, drept, cataloage de licitație, precum cel al bibliotecii de peste 4000 de volume ale cardinalului Du Bois, întocmit de Abatele Bignon, urma să fie editat în 1725.

Rod al unei vaste lecturi, în care filosofia lui Platon se armonizează cu preceptele moderne ale unor scriitori precum Jean Bodin, Niccolò Machivelli sau Thomas Hobbes concepția politico-filosofică a lui Nicolae Mavrocordat, aflată sub semnul *Iluminismului* european stă la baza modului său de guvernare transpare din textul celor șase scrisorilor fictive pe care le compune în maniera tiranului din Agrigent, Phalaris și al căror manuscris se află la Biblotec Academiei. Fie pentru că dorea să fundamenteze ideea obârșiei sale românești pe linie maternă, fie din dorința de a asigura perenitatea numelui, reclamă, încă de la prima domnie în Moldova, alcătuirea unui corpus de cronici, desemnându-l în acest scop pe Nicolae Costin. Moartea însă îl surprinde pe cronicar în 1711, rolul revenindu-i lui Axinte Uricariul care continuă relatarea evenimentelor din Moldova până în 1716. Pentru Țara Românească, această sarcină revine cronicarului de curte al lui Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu, completat fiind de cronică secretarului florentin Anton-Maria del Chiaro

Are inițiativa întemeierii de școală și tipografie în Moldova. Împărtășim opinia argumentată a Ariadnei Camariano-Cioran și specificăm că este vorba, de fapt, de o reorganizare a școlii superioare întemeiate în 1707 sub Antioh Cantemir.

Reale afinități pentru cultură arăta Scarlat Mavrocordat, născut în urma căsătoriei cu fiica lui Dimitrie Cantacuzino, Casandra Care întreținea Acesta întreținea pe la anul 1715, o corespondență pe teme intelectuale cu Patriarhul Hrisant Notara de la care primise 5 hăți, o ediție din *Viețile celor 12 Cezari* a lui Plutrah. Din scrisoarea în greacă modernă adresată medicului Testabuza datată 1721, descoperită printre manuscrisele *Seminarului Central* din București și editată de B. Constantinescu aflăm că Scarlat citea primul ziar științific european, *Journal des savants et république des lettres*, citea și coment scriitori precum Gemelli-Careri (1651-1720), Boileau-Dépréaux (1636-1711), J. de La Fontaine (1621-1695), Pierre Corneille (1606-1684), J. de Rotrou (1609-1650), a

lui J.B. Rousseau, J.B. Poquelin Molière (1622-1673). Amintește de o ediție a operelor horațiene comentată de celebrul André Dacier (1651-1722), discursurile lui Flechier (1632-1710), scrisorile și lucrarea *Amours des Gaules*, scrisorile Doamnei Scudéri, cele ale Doamnei Sévigné (1627-1696), lucrările de filosofie și memorialistică ale lui Mich. De Montaigne (1533-1592), F. Duc de la Rochefoucauld (1613-1680), operele iezuitului B. Morvan de Bellegarde (1648-1734), F. de Salignac de Lamothe Fenelon, (1651-1715), Saint Evremond (1613-1703), o viață a lui Pitagora tradusă de Anne Daciér. Lucrarea *Roman bourgeois* a lui Ant. Furetières, epistolele reginei de Navara de Patin (1601-1672), *Spectatorul* lui Anderson, opera *Ragguagli di Parnasso* a lui Traian Boccalini (1556-1613), M. de Saavedra Cervantes (1547-1616).

Nicolae Mavrocordat contractează o a doua căsătorie cu Pulcheria Tzoukis, având urmași pe Mărioara, căsătorită cu Ioan Scarlat, cămărșul, pe Alexandru', pe Constantin' pe Ioan și pe Tomas' În urma morții și a celei de-a doua soții, în 1716, se căsătorește cu Smaragda, fiica marelui paharnic Panagiotakis, căsătorie din care s-au născut Alexandru și Sultana.'

III. 1.2 Cariera politică

Rusia nemușumită de ce a obținut la Karlowitz și înțelegând că, cel puțin pentru moment, proiectul de a ajunge la Marea Neagră este irealizabil, se reorientează în timpul lui Petru I cel Mare (1696 – 1725) spre dobândirea unei ieșiri la Marea Baltică.

Petru I încearcă și realizează o coaliție antisuedeză la care participă, într-o primă fază, pe lângă Rusia, Polonia și Danemarca. După înfrângerea de la Narva, în 1704 suedezii ocupă Varșovia, alungând pe regele August II Saski, aliatul lui Peru I și impun pe tronul Poloniei pe Stanislav Leszczyński. După victoria rușilor din iulie 1709 la Poltava raporturile se schimbă radical. Regele Suediei este nevoit să se refugieze în Moldova unde pricinuieste mari greutăți, iar în urma părelor sale, Nicolae Mavrocordat pierde domnia. August II Saski revine pe tronul Poloniei, iar poziția internațională a Rusiei devine semnificativă. Înfrângerea lui Petru I, la Stănilești, 18/22 iulie 1711 a însemnat pentru Țările Române, în condițiile pierderii încrederii Porții în domnitorii români ca urmare a gestului manifest al lui Dimitrie Cantemir, începutul regimului fanariot, în care conducătorii acestor țări erau numiți direct de către sultan, recrutații fiind din rândul câtorva familii cultivate de greci sau grecizate, grupate în cartierul Fanar din Stambul și aflate în slujba Porții.

Abia sosit în Moldova, Nicolae Mavrocordat se află în situația dificilă în care trebuie să administreze resursele sărăcite ale unui Principat ce trebuia să plătească birul turcilor și să susțină, în plus, și trupele regelui Carol al XII-lea. Pune în aplicare o primă măsură populară, de sancționare a celor care au încasat o dajdie scoasă de Mihai Vodă, ecou al unei demofilii de inspirație iluministă și în timpul celei de-a doua domnii în Moldova introduce sistemul rupei pe care o plăteau în patru sferturi, eliminând desetina introdusă de Mihai Sturza.

De la Axinte Uricariul aflăm de obiceiul a prezenta după împlinirea a câte unui an de domnie în fața boierilor adunați a acelui „*catastihul de câte cheltuielile s'au făcut cu domnia nouă*”. Pentru domniile lui Nicolae Mavrocordat în Țara Românească, informații oferă fostul secretar florentin al lui Constantin Brâncoveanu, Anton-Maria del Chiaro, autorul lucrării *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia*, care relatează fapte de la numirea pe tronul Țării Românești, din 21 ianuarie 1716 până la ridicarea

acestuia la 25 noiembrie 1716 de unul dintre cele trei detașamente de sârbi, comandat de căpitanul imperial Stephan Dettine von Pivoda, în ziua ce preceda postul Crăciunului.

Detalii interesante oferă în continuare Del Chiaro despre deciziile luate de fanariot în momentul revenirii în București după fuga la Giurgiu. Domnitorul a dispus arestarea mitropolitului Antim, acesta fiind răspopit și trimis pe viață pe Muntele Sinai, sentință pe care n-a mai ajuns s-o îndeplinească, fiind ucis, după mărturia lui Chiaro, la Galipoli lângă râul Dulcia, după varianta lui Mitrofan Gregoras, aruncat în mare în apropiere de Enos, dar și arestarea lui Ioan Avramie, autorul anunțului fals despre venirea Principelui Gheorghe Cantacuzino, care a scăpat de condamnarea pe viață la Snagov doar mulțumită intervenției lui Del Chiaro.

Dintre măsurile financiare semnificative, cronicile amintesc de reducerea haraciului de la 240 de pungi la 180, și instituirea ruptorii. Preocupat de ridicarea nivelului educațional, în virtutea acelei viziuni de inspirație iluministă, Nicolae Mavrocordat hotărăște ca din vinăriciul adunat din Buzău, anual 200 de taleri să fie cheltuiți de către episcopia Buzăului pentru înființarea unei școli grecești și slavonești.

III. 1.3. Opera

Antonie Epis acesta înșiră câteva titluri de scrieri pe care le atribuie lui Nicolae Mavrocordat, *Apparatus sobriae Imitationis, De Enthusiasmo specimen propositis exemplis ex sacra et prophana Historia, Tentamentm concinnandae solidae Theologiae moralis ex genuinis Patrum Orientalis Epistolis, Norma vivendi mores, eruditio Photii ex ipsius Epistolis editis, et ineditis concinnata*. Preocupat și de studiul limbii ebraice, cercetătorii au căzut de acord că el este autorul unor traduceri în greaca populară din ebraică din *Vechiul Testament*, păstrate în formă manuscrisă și cu pecetea lui Nicolae Mavrocordat la Biblioteca Metocului Sfântului Mormânt și un *Levitic* la biblioteca Mănăstirii Goumera. Însă cu argumente științifice, Ariadna Camariano-Ciorani-a contestat calitatea de traducător în greacă al operei latinești a lui Ambrosius Marlianus, așa cum reiese de pe pagina de titlu a ediției din Lipsca, 1758. În *Catalogul de cărțile Bibliotecii Seminarului Central din București* întocmit de profesorul Pr. B.[arbu] Constantinescu la 1868, am un exemplar al operei cu indicația clară a traducătorului, Ioan Avramie, cretanul și o altă copie a traducerii în greacă a lucrării datată 1722, în cadrul secțiunii dedicate manuscriselor în grafie nouă, *μέ γράφμιον νέον* la poziția, 138, și urmată imediat o altă copie, datată 1716 și având explicit în titlu indicația că traducerea îi aparține preotului Ioan Avramie, dovadă incontestabilă în sprijinul afirmațiilor Ariadnei Camariano-Cioran:

ἕτερον ὁμοιον, μεταφρασθὲν ἐκ τῆς λατινικῆς τὴν ἡμετέραν ἀπλῆν διάλεκτον παρὰ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Ἀβραμίου. 1716.

În inventarul care cuprinde cărțile vândute statului elen, am identificat mai multe exemplare ale ediției lucrării din Leipzig, 1758, cea din Leipzig, 1776, Veneția din 1802.

b. Scrisorile

Între manuscrisele grecești ale Bibliotecii Academiei Române, Jacques Bouchard identifica și edita din miscelaneul provenit de la Seminarul Central cu nr. 704 (334) în care erau cuprinse scrisorile atribuite lui Phalaris, Pythagora, Mithridate, Brutus și cele șase scrisori compuse de Nicolae Mavrocordat după modelul celor alcătuite de tiranul Phalaris din Agrigentum. În colecțiile Bibliotecii Academiei Române se află două manuscrise grecești având câte 98 de scrisori ale lui Nicolae Mavrocordat. În

manuscrisul miscelaneul 603, în cadrul secțiunii dedicate manuscriselor cu grafie nouă, este trecut eliptic titlul *Φαλάριδος, και βρόυτου ἐπιστολαί*. Se adaugă listele de manuscrise alte 71 de scriori semnate de Nicolae Mavrocordat semnalate de Andrei Pippidi, fiind cuprinse în manuscrisul miscelaneu de secol XVIII, descoperit în podul unei case din București care aparținuse unui grec.

Într-un inventar cu descrierea a 497 dintre manuscrisele grecești aflate în fondurile British Museum realizat de Marcel Richard Paris, 1952, Victor Papacostea semnala la pozițiile 6 și 7 existența a două scrieri, *Nicolai Voevodae Mavrocordati Epigramma in Americam et Christophorum Columbum* și *Historia de America et Christophoro Columbo*.

c. Scrieri literare și filosofice

Câteva exemplare ale celor trei ediții din *Περὶ τῶν Καθηκόντων*, au fost identificate și în inventarul din 1939, prima, din 1719 la București, cea de-a doua, traducerea în latină realizată de Ștefan Bergler și editată în 1722 la Londra și pe cea din Onolzbach, 1739. În 1721 era finalizat și romanul filosofic *Φιλοθέου πάρεργα*, de vreme ce în scrisoarea din 10 februarie 1721, Antonie Epis solicita umanistului Jean Le Clerc să înceapă realizarea unei traduceri în limba franceză. Două manuscrise cu grafie nouă ale romanului au fost trecute în catalogul cuprins în manuscrisul 603, la pozițiile 69 și 70. Prima ediție a a romanului din 1800 îngrijită de Georgios Konstandas, este notată în inventarul din 1739

d. Cugetări

În catalogul cuprins în miscelaneul 603, secțiunea manuscrise cu grafie nouă la poziția 68, *νικολάου βοεβόδα γνώμαι και φροντίσματα* și la poziția 71, *τοῦ αὐτοῦ εὐχαὶ και ὕμνοι, και ἄλλα διὰ στίχου*. În colecțiile Bibliotecii Academiei Române se află un miscelaneu grecesc având incluse aceste cugetări și sfaturi adresate fiului Constantin Mavrocordat, alături de un alt miscelaneu conținând o copie a lucrării datată 1735.

e. Lucrări de mică întindere

Împotriva acestei scrierii lui Mitrofan Greogras din Dodona, *Ἐπαινος νικοτιανῆς*, dădea o replică Nicolae Mavrocordat prin al său discurs *Λόγος κατὰ νικοτιανῆς*, editat postum în 1786 la Iași și, în paralel, de Sofocle Economu la Veneția.

Editând cronică lui Mitrofan Gregoras, aflată în același miscelaneu de 305 f., găsit în biblioteca școlii orașului Zagora din Tesalia, Demostene Russo a descoperit, între f. 117^r și 174^r, alte câteva opere ale lui Nicolae Mavrocordat, mai puțin cunoscute literaturii de specialitate:

Διάλογος κατὰ τῆς μεμηνηίας ἀξίνης τῆς παραχωρήσει Θεοῦ ἐξαρχούσης τῶν ἐν τῇ βασιλεοῦση κηφῆνων¹, Ψευδοφιλόσοφος ἢ μπάμπος², Ζωῆς και θανάτου³, Φιλοσκώμμων ἢ κυβευτικὸς⁴.

III.3. Constantin Mavrocordat (1711-1769)

III.3.1 Formația intelectuală

Fiul lui Nicolae și al, Pulcheriei Tzoukis, Constantin Mavrocordat, născut la 27 februarie 1711. Preocupat de educația fiilor săi, în 1725 Nicolae Mavrocordat, îi dăruia

. (Dialog împotriva toporului turbat, care oprind îngăduința lui Dumnezeu e în fruntea trântorilor din Constantinopol).

² Ibidem. (Pseudofilosof sau băboiul).

³ Ibidem. (Despre viață și moarte).

⁴ Ibidem. (Cântitor sau jocul tablelor).

din marea sa bibliotecă, un lot de cărți pentru a-i fi de folos, așa cu reiese din titlul catalogului pe care Nicolae Iorga l-a editat.

Călătorul erudit, Marcus Antonio Katsaitis, autor al unei opere de geografie, *Geografia in dialog, con moltissime notizie storiche cronologiche*, editată în 1738 la Veneția, apreciază și consemnează în scrierea sa atât biblioteca lui Constantin Mavrocordat cât și prezența la curtea din Iași a unor reprezentanți ai elitelor culturale ale acestui secol al XVIII-lea : pictorul genovez Liotard, monsenior Exupère-Joseph Bertin (1712-1781), vestit anatomist, membru corespondent al Academiei, medic la curtea lui Constantin, dar și marchizul de Magnan, care întreținea corespondența cu reprezentanții oficiali de la Curtea Rusiei sau Austriei. Abatele Pierre-François Guyot DesFontaine, implicat în editarea vestitelor periodice franceze precum "*Journal des Savants*", "*Nouvelliste du Parnase*", "*Observations sur les écrits modernes*", "*Jugements sur les ouvrages nouveaux*" în epistola dedicatorie din volumul de Opere a lui Vergilius, Paris 174. subliniază preocupările livrești ale lui Constantin Mavrocordat.

Există mărturii că între 1742-1743 Constantin Mavrocordat s-ar fi adresat rectorului sas Johann Filstich, cerându-i date despre istoria românilor. O solicitare de redactare a unei cronici moldo-valahe adresase iezuitului Antonio Catiforo sau lui Carol Peterffy, iezuit al colegiului din Cluj. De la Carol Peterffy ni s-a păstrat *Prodromus historiae Principatum Valachiae et Moldaviae* și tot lui Constantin îi dedică o lucrare în care e consemnată originea lationă a românilor..

III.3.2 Activitatea politică

După moartea lui Nicolae Mavrocordat, totuși, prin voința boierimii locale este ales domn al Țării Românești Constantin Mavrocordat, alegere confirmată de Poartă.

La numai șase ani de la preluarea puterii de către Muhamud, reizbucnește conflictul Porții cu Rusia, iar în 1737, în urmă eșuării tratatului de la Nemirov și consecință a pretențiilor ridicate de Austria asupra celor două Principate, reizbucnește un nou conflict între Imperiul Otoman de o parte a baricadei și Rusia aliată de Austria de cealaltă, conflict încheiat prin pacea din 18 septembrie 1739 de la Belgrad. Direct interesat în a bloca pătrunderea armatelor austriece în București, Constantin Mavrocordat reușește, printr-o politică abilă, să obțină, în urma tratatului din 1739, reintegrarea Olteniei în granițele Țării Românești.

Din îndemnul lui Mihai Racoviță, câțiva munteni aflați la Constantinopol, au făcut jalbă împotriva domnului care, numai după 15 zile, a fost mazilit, venind poruncă să se facă și catagrafia averii lui Nicolae și a lui.

Este readus pe tronul Țării Românești în anul 1731, după mazilirea lui Mihai Racoviță Vodă la 15 octombrie 1731.

În încercarea sa de a se integra boierimii din Țările Române, Constantin Mavrocordat apelează la ajutorul vărului său, Grigore II Ghic vodă, aflat atunci pe tronul Moldovei, și care a mijlocit, căsătoria sa în anul 1732 cu Ecaterina, fiica marelui vornic Constantin Rosseti.

Adept și el al unui model politic tributar unui monarhism absolut, Constantin Mavrocordat înțelege că o politică populară îi poate garanta o constantă a veniturilor, atât de utilă în fața cerințelor permanente și fluctuante venite din partea Imperiului Otoman angajat într-un nou conflict politic, cu Imperiul Habsburgic și Rusia.

Măsurile sale financiare, administrative și judecătorești, cuprinse în acest așezământ, formulate în cunoscutul așezământ pe care, în iulie 1742, îl publica în revista

“*Mercure de France*” sub numele de *Constitution faite par S.A M. le Prince Constantin Mauro Cordato Prince des deux Valachies et de Moldavie le 7 Février 1740*, preced actul desființării *rumâniei* în 1746 în Țara Românească și a *veciniei* în Moldova trei ani mai târziu. Publicarea acestui *constitutio principis* într-un ziar din Apus, avea rolul de a-I fi popularizată personalitatea și viziunea politică.

Realipirea Olteniei după momentul Belgrad, 1739, presupunea o politică fiscală, administrativă și judecătorească unitară aplicată celor două teritorii care fuseseră supuse, în ultimele două decenii unor regimuri administrative diferite, iar măsurile adoptate vizau o stabilitate a populației și o situație clară a sumei de plată. Gândește un sistem fiscal, administrativ și judecătorească care va constitui pragul trecerii de la un regim feudal către unul aflat sub semnul modernității. O consecință socială a acestui noi regim fiscal a fost crearea a două categorii de boieri, în Moldova boierii de treapta întâi, numiți *veliți* în Țara Românească, cu urmașii lor, numiți „*neamuri*” și, a doua categorie foștii boieri, *mazili*, termen înlocuit cu cel de *biv*. Alte consecințe preconizată de domnul fanariot au fost, pe lângă suprimarea obiceiului fugii de pe moșii prin uniformizarea regimului de obligații și prin introducerea pecetluirilor, slăbirea autorității exercitate de boierimea autohtonă.

Prin hrisovul din 1741 se prevedeau și măsuri care stau la baza unui început de reformă judecătorească. Instituirea a câte unei instanțe în fiecare județ avea consecințe ducea la scutirea de un drum costisitor, la sporirea încrederii păturii sociale sărace în autoritatea centrală, prin rezolvarea imediată a eventualelor litigii, dar și la slăbirea autorității boierilor, înregistrându-se creșterea dependenței de aparatul centralizat în virtutea modelului unui despotism luminat. În același spirit și cu aceeași finalitate, erau modernizate procedurile privind redactarea hotărârilor în dublu exemplar și înscrierea în condiții.

Din punct de vedere administrativ, a fost cel care a avut inițiativa acoperirii cu scânduri, cu ajutor obștesc, a pieței celei mari din Iași. Tot pentru a micșora abuzurile de natură să prejudicieze buna încasare a dărilor, Constantin Mavrocordat obține firman de la împărăție pentru izgonirea lazilor din Moldova care jefuiau țara.

Ortodox convins de rolul pe care îl poate avea Biserica în realizarea politicii sociale Constantin Mavrocordat se dovedește un tenace luptător pentru ridicarea nivelului de instruire a preoților în vederea îndeplinirii misiunii spirituale, culturale și sociale care revenea Bisericii. Din această perspectivă domnul reproșa mitropolitului Moldovei, Nichifor hirotonisirea unor preoți neștiutori de carte. Urmărind eradicarea analfabetismului în rândul preoților, trimite pe mitropolitul Sidisului și pe cel al Nisei cu alți egumeni, să meargă prin sate în scopul declarat de a-i învăța pe preoții „*inculți*”, urmând ca aceștia să fie examinați la Iași. Preocupat de etică, va pedepsi cu închisoarea moravurile ușoare ale femeilor, interzicând boierilor de a mai pune femei la cârciumi. Faptul este reținut de Pseudo-Enache Kogălniceanu în cronică sa.

III.3.3 Opera politică

Pe plan cultural, are constant, în cei peste 21 de ani de domnie alternativă în Țara Românească și Moldova, grija pentru înființarea de școli sau consolidarea învățământului. Prin hrisovul din 1734 pe vremea primei sale domnii în Moldova, îl însărcina pe mitropolitul Antonie al Moldovei, să urmărească modul în care dascălii își fac datoria în cele două școli din Iași, cea slavonească și cea grecească. În același scop fusese dat și hrisovul din 1741 prin care mitropoliile, episcopiile și mănăstirile trebuiau să

aibă „*dascăli și copii la învățătură fieștecare după putința sa*” Alte trei hrisoave datează din 1746 : în 27 ianuarie dă un hrisov prin care episcopia trebuia să dea 360 de taleri din vama orașului Buzău pentru a putea fi plătiți doi dascăli de la episcopia Buzăului, unul de elinească, altul de slavoni, și un dascăl de elinescă din Focșani. V. A. Urechia amintește de un uric din 1742 prin care fără învățătură și știința tainei bisericești să nu se facă diaconi, ipo-diaconi și diaconi „*și care se vor sili cu învățătura, făcându-se preoți iscusii și cu totul vrednici [...]*”. În hrisovul din 3 iunie, același an, hotărăște ca o parte din vama târgului Pătroiia să fie alocată școlii din localitatea respectivă în care dascălul Gheorghe preda limbile greacă, slavonă și română⁵.

Nicolae Iorga consemna, cum am văzut, inițiativa domnitorului de a trimite cinisprezece tineri boieri la studii în Veneția printre care s-ar fi aflat și Răducanu Cantacuzino, fiul banului Matei.

Lui Ion Neculce biv Vel Vornic îi cerea la 7 decembrie 1742 să realizeze un istoric al fiscalității,

Moartea îl surprinde în 1768 pe fundalul neprielnic al noului război ruso-turc (noiembrie 1768-21 iulie 1774), încheiat cu Tratatul de la Kuciuk-Kainargi pe când era luat prizonier la Galați de către ruși, după mărturiile aceluiași Atanasi Comnen Ipsilanti.

Capitolul IV. BIBLIOTECA MAVROCORDAȚILOR

IV.1 Originile

Sursele documentare pe care le deținem și cu ajutorul cărora putem încerca reconstituirea bibliotecii deținute de Nicolae și moștenite de Constantin Mavrocordat, sunt cele două cataloage de bibliotecă editate de Nicolae Iorga, catalogul inedit, cuprins în manuscrisul miscelaneul cu numărul 603 din fondul de manuscrise românești al Bibliotecii Academiei Române, semnalat de-a lungul timpului în bibliografia de specialitate. Catalogul care cuprinde două părți, vom avea ocazia să-l analizăm amănunțit în paginile care urmează. Acestor cataloage li se alătură însemnările bibliografice ale celor doi Mavrocordați făcute pe cataloagele bibliografice ale lui Boeclerus și Morhof, cărțile invocate în corespondența ambasadorilor Franței la Poartă sau în corespondența purtată de secretarii lui Nicolae Mavrocordat cu filologul Jean Le Clerc, exemplarele cu ex libris-ul lui Scarlat, Nicolae sau Constantin Mavrocordat conservate în fondurile Bibliotecii Academiei, în colecțiile fostei Școli Centrale din Craiova, azi Colegiul „Carol I”, în fondurile Bibliotecii Sfântului Sinod, în fondurile bibliotecii Academiei din Atena, sau exemplarele răzlețe descoperite în alte colecții și semnalate de literatura de specialitate.

Corespondența pe tema impresionantei colecții de carte purtată de oficialii francezi, mai acerb după moartea lui când se urmărea, de fapt, achiziționarea unui număr cât mai mare din cărțile bibliotecii, dă la iveală o serie de informații privind constituirea și conținutul bibliotecii. În scrisoarea din 17 septembrie 1731 trimisă de la Constantinopol de ambasadorul Villeneuve către abatele Bignon, publicată inițial de Henry Omont în lucrarea *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles: 1728-1748* aflăm că în Constantinopol, la acel moment, existau manuscrise în niște lăzi nedeschise de multă vreme, posibil găzduite în casa de la Galata a Mavrocordaților, cele mai importante fiind însă transportate în Valahia. Mărturii despre pasiunii pentru lectură a lui Alexandru Mavrocordat se află în raportul amintit al Consiliului aulic de la Viena din 25 februarie 1681 cuprinzând răspunsul negativ la

solicitarea formulată de acesta de a i se cumpăra niște cărți în limba latină și opera contelui Gualdo Priorato Galleazzo și scrierile lui Aldobrandino. După zece ani încă, Alexandru Mavrocordat îi scria contelui Kinski, la 1/11 octombrie 1691 pentru a-i cere, cum am văzut, operele autorilor clasici greco-latine.

IV.2 Dezvoltarea

Izvoare narative contemporane confirmă că biblioteca a fost sporită prin transferarea în 1720 a unei părți a colecției cantacuzine de la Mărgineni și avem în vedere relatarea din fragmentul de cronică anonimă editată de Nicolae Iorga, *O descripție a Țerii Românești*: „Dar cele mai multe cărți s’au rădicat dă Niculae V[o]d[ă] și le-au dus la vivliothichi al său ce făcuse la Țarigrad, la casăle lui ce făcuse la Bata. Constantin J. Karadja a publicat câteva fragmente rare dintr-o lucrare apărută în 1727 la Leipzig și Bresslau și care conțineau referiri la transferul de cărți de la Hurezu la Văcărești.

O sursă importantă care a contribuit la dezvoltarea permanentă a bibliotecii ale cărei baze în Țara Românească le pusese Nicolae Mavrocordat a fost achiziția de carte din Europa Apuseană prin intermediul lui Jean Le Clerc. În Anexa D am întocmit o listă a tuturor titlurilor de carte solicitate pe parcursul schimbului epistolar, incluzând și inventarul editat de Maria Sino și Mario Grazia în care erau trecute titlurile trimise de Jean Le Clerc în Valahia. *Bibliothèque Choisie et Ancienne et Moderne* editată de Jean Le Clerc este o sursă de informare a lui Nicolae Mavrocordat află de o nouă ediție a unei părți din opera ciceroniană. La 17 septembrie același an, Antonie Epis îi cerea din nou un *Catalog universal al tuturor cărților*, foarte probabil un număr din celebrul catalog de editură pentru cărți latinești, *Catalogus Universalis librorum tam compactorum qum incompactorum in quavis facultate et lingua*, editat la Amsterdam în tipografia Janson și Waesberg al cărui exemplar, înțelegem din context, fusese deja trimis prin intermediul lui Hoffman Domnului fanariot. La 12 august 1724, Nicolaus Wolff solicita catalogul de licitație întocmit de Abatele Bignon, care probabil circula în formă manuscrisă și care, așa cum am văzut, urma să fie editat în 1725.

Aminteam, vorbind de originile bibliotecii, că în colecțiile Bibliotecii Academiei se află bibliografia alcătuită de Johannes Henricus Boeclerus, *Bibliographia Historico-Politico-Philologica Curiosa* și editată în 1676, la Germanopoli. Pe lângă ex librisul lui Alexandru Mavrocordat, bibliografia, în care cărțile sunt indicate pe domenii, fără an de publicare sau localitate, este amplu adnotată, cu cerneală neagră, cel mai probabil, cum deja s-a emis ipoteza, comentariile fiind ale lui Nicolae Mavrocordat.

Exemplarul adnotat din cea de-a doua bibliografie, cea a lui Daniel Georg Morhof, *Polyhistor literarius philosophicus et practicus* nu se regăsește, cel puțin pentru moment, în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, neputându-l cerceta.

S-a presupus fără temei, credem noi că un număr de 33 de cataloage de bibliotecă și bibliografii, de edituri, de licitații, de tipografii, de librării și anticariate aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, semnalate și comentate inițial de Corneliu Dima-Drăgan ar fi provenit din colecțiile bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat.

Catalogul bibliotecii istoricului Jacques Auguste de Thou, *Catalogus Bibliothecae Thuanae a clarissimis viris Petro et Iacobo Puteanis ordine alphabetica primum distributis*, Parisiis MDCCIII este într-adevăr adnotat, fără însă a se preciza în vreun loc numele celui care a realizat aceste însemnări foarte asemănătoare cu cele care apar pe catalogul bibliotecii naturalistului elvețian Conrad Gesner și editat la Tiguri, în 1583

unde există și un ex libris al lui Ianache Scarlat, sub forma *ex Libris ioanis scarlati m*, scris cu cerneală neagră și ex librisul ștampilă al bibliotecii Colegiului *Sf. Sava*. Putem avansa ideea că acest catalog ar fi putut proveni din biblioteca lui Ianache Scarlat. Însemnări asemănătoare apar și pe *Catalogul Bibliotecii Universității din Leyda*.

Făcând un sondaj, pe un număr de peste o sută de nume subliniate din lista cuprinsă în catalog, orânduită alfabetic, al catalogului bibliotecii lui Conrad Gesner, nu am identificat niciun caz care să se regăsească în cataloagele bibliotecii păstrate sau în fondul de corespondență analizat.

La un sondaj pe un număr de 100 de titluri din *Catalogul Bibliotecii Universității din Leyda.*, am identificat doar în catalogul cuprins în manuscrisul miscelaneu 603 un procentaj de 10% din edițiile respective.

IV.3 Alcătuirea bibliotecii

IV.3.1 Organizarea bibliotecii

IV.3.1.1 Locații

Despre existența unei colecții de carte a Exaporitului suntem înștiințați din actele vremii care consemnează cereri sau cadouri de cărți. Ce nu putem afirma cu siguranță, din lipsă de informații, este unde anume se afla acest nucleu de cărți din care Nicolae Mavrocordat își va dezvolta în Țara Românească bogata bibliotecă. Și mărturie pentru acest transfer sunt, pe de o parte afirmația făcută de ambasadorul Villeneuve către abatele Bignon în scrisoarea din 17 septembrie 1731 când relatează despre cărțile din casa de la Galata. Antonie Epis îi scria lui Jean Le Clerc la 9 septembrie 1721 că Nicolae Mavrocordat dorea să-și reîntregească fondul de cărți de autori antici pe care-l rătacise. Tragem concluzia că acest lucru se întâmplase fie pentru că fuseseră transportate din Constantinopol, fie pentru că o parte îl însoțiseră pe domnul fanariot în timpul exilului său în Transilvania. Locația principală a celor trei fonduri de bibliotecă, așa cum reiese din cataloagele pe care le avem, era mănăstirea Văcăreștilor, ctitorile a lui Nicolae Mavrocordat finalizată în 1722 și închinată Sfântului Mormânt prin hrisovul din 1721 scris de Gheorghe Crețulescul Marele-Logofăr și Constantin Văcărescu, al doilea Logofăt.

IV.3.1.2 Organizarea colecției

Există un catalog care cuprinde cărțile oferite mănăstirii Văcărești, alcătuit în momentul în care a avut loc *donăția inaugurală* a domnitorului către ctitoria sa, în iunie 1723, cuprinzând un număr de 237 de titluri de cărți ale autorilor greco-latini, acoperind domenii diferite, cărțile fiind organizate pe formate tipo-editoriale, respectând probabil ordinea de la raft, fiind un punct comun celor patru cataloage care s-au păstrat până în prezent. Autor al acestui catalog a fost presupus elenistul Ștefan Bergler fără argumente însă. În scrisoarea către Jean Le Clerc, Bergler menționa că lucrează la alcătuirea catalogului bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat. Datarea a ridicat o problemă dificilă din cauza identificării în catalog a unor lucrări cu data de apariție ulterioară anului 1723. Identificând o ediție a operelor lui Eschil din 1757, Vasile Mihordea credea că acest catalog a fost alcătuit ulterior morții lui Nicolae Mavrocordat. Ariadna Camariano-Cioran este de părere că data a fost greșit trecută în catalog, de vreme ce la acel an, editorul științific al acestei lucrări, Henri Estienne, nu mai trăia. Dar ea însăși identifica o ediție din opera lui Hefestion publicată la Maestricht, 1726. Cercetătoarea conchide că aceste ediții ar fi putut fi trecute ulterior în catalog de o mână străină. De vreme ce nu am avut posibilitatea să vedem manuscrisul catalogului, nefiind indicat de către editorul său

depozitul unde se află, nu putem avea certitudinea că cele susținute de Ariadna Camariano-Cioran sunt reale, cu atât mai mult, cu cât, în cataloagele cuprinse în miscelaneul 603, există câteva cazuri de datare atât a unor lucrări tipărite, cât și a unui manuscris, care indică că ele au fost înscrise în catalog după momentul morții lui Nicolae. Catalogul cuprinzând colecția alcătuită de domnitor pentru folosul fiului său, beizadea Constantin, datat 1725 reprezintă un alt important izvor bibliografic, atât prin titlurile conținute și repartizate pe limbi și formate, cât și printr-o mai mare completitudine a datelor, care ne-a oferit o bază în demersul nostru întreprins pentru regăsirea eventualelor ediții ale titlurilor rudimentar descrise în cataloagele miscelaneului 603 al Bibliotecii Academiei Române. Acesta al doilea catalog a fost editat de Nicolae Iorga, de asemenea, fără a realiza o identificare și o descriere bibliografică completă, descoperit la Iași, a fost dăruit în 1913 Bibliotecii Academiei. Demostene Russo semnală în lucrarea sa, *Elenizmul în România*, existența în cadrul colecțiilor de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române a unui miscelaneu româno-grecesc, sub numărul 603, în interiorul căruia erau cuprinse două cataloage ale cărților tipărite și manuscrise din biblioteca Domnului Nicolae Mavrocordat. În afara eforturilor cercetătorului Valentin Georgesco de a reconstitui din punct de vedere bibliografic câteva din lucrările circumscrise domeniului juridic, cataloagele au rămas inedite.

Catalogul cuprins în miscelaneul nr. 603 urmează, după cum s-a mai spus, o structură binară. O primă parte cuprinzând f. 221^r-225^r intitulată *Κατάλογος τῶν βιβλίων τοῦ βακαρεστίου: πρώτον μῆκος κατὰ ἀλφάβητον*⁶ (Fig.1) prezintă, sub formă rudimentară, indicându-se autorul, titlul, de cele mai multe ori fragmentar, formatul și poziția ocupată pe rafturile bibliotecii, pentru un număr de 234 de titluri ale unor lucrări scrise în grecește, latinește sau cu text bilingv greco-latine. Este așadar un catalog rudimentar, alfabetic și topografic în care nu apar date privind locul, editorul/tipograful și anul apariției, elemente esențiale pentru identificarea unei ediții și aprecierea valorii sale. Analiza și, respectiv, reconstituirea bibliografică s-au realizat pe baza comparației cu titlurile înscrise în celelalte două cataloage editate în care, la același autor, titlu și format, erau trecute în mod fericit și anul și locul ediției. Pentru că fondul mănăstirii Văcărești s-a constituit dintr-o donație realizată cu ocazia sfințirii mănăstirii în iunie 1723, era firesc ca multe din titlurile care se aflau, probabil ca dublete, în colecția domnească sau cea constituită pentru Constantin Mavrocordat tot la Văcărești, să fi trecut în posesia mănăstirii.

În catalogul cărților mănăstirii Văcărești din miscelaneul 603 ne reține atenția obiceiul de a nota în dreptul fiecărui titlu a unui număr/ cotă topografică sub forma literei grecești ν , urmat de o cifră ar putea indica numele lui Nicolae, arătând astfel proveniența volumului din fondul mănăstirii. Pe un volum din *Operele complete* ale Arhiepiscopului Alexandriei, Athanasie, din colecția Bibliotecii *Sfântului Sinod* pe care se află ex libris-ul de donație al lui Nicolae Mavrocordat către mănăstirea Văcărești, sunt indicate, limba, domeniul în geacă și ordinea în cadrul domeniului, mărturie a faptului că, cel puțin în cazul cărților din biblioteca mănăstirii Văcărești, pe cotorul cărților se trecea domeniul: „Graece, 3, ἡθηκᾶ”.

Concluzia este că, cel puțin în cazul colecției de carte greco-latină aparținând bibliotecii Mănăstirii Văcărești, cărțile erau așezate topografic, respectându-se formatul

tipo-editorial. Pe cotorul cărților este indicat domeniul și un număr indicând ordinea în cadrul domeniului.

Tragem concluzia că este vorba de doi autori de cataloage, fiecare abordând tehnica proprie de redactare.

În plus, în catalogul *Cărților destinate uzului lui Constantin Mavrcorodat*, mai elaborat, nu doar că se indică domeniul și anul, dar se fac precizări despre legătura cărții. În plus, ambele cataloage au fost gândite în greacă de vreme ce atunci când apar dublete, autorul le indică în termeni grecești, cel mai des cu sintagma *ἔτερον ὁμοιον/Altul la fel*. În plus, în cazul titlurilor redactate pe pagina de titlu doar în latină, autorul catalogului purcede la traducerea titlurilor în greacă în momentul în care face înșiruirea.

Cel de-al doilea catalog cuprins în miscelaneul 603, se înscrie în categoria izvoarelor bibliografice parțiale, avem în vedere cantitatea informației pe care o oferă. Catalogul intitulat *Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων* (Fig.2), conține titlul incomplet, date privind limba de editare, locul și anul. Este scris de aceeași mână care a redactat și *Catalogul cărților mănăstirii Văcărești* din prima secțiune, prin urmare, cele două cataloage cuprinse în miscelaneul 603 au un autor comun. Cărțile tipărite sunt separate de cele manuscrise și sunt prezentate pe formate astfel:

1. f. 271^r-275^v cărți în format in-folio, în total 215 titluri + dublete;
2. f. 275^r- 278^v cărți tipărite in-4, totalizând 148 titluri +dublete;
3. f. 278^v-280^r, cărți in-4 °, *μῆκος μικρότερος*, totalizând 69 de titluri +dublete;
4. f. 280^r-281^r, cărți în limba simplă, vorbită, *εἰς φράσιν ἀπλῆν*, în total 44 de cărți+dublete;
5. f. 281^r-288^r, cărți in-8°, 229 titluri + dublete;
6. f. 288^r-288^r, cărți in-8°, *εἰς φράσιν ἀπλῆν* totalizând 26 de titluri + dublete.
7. f. 288^r-289^r, cărți in-12° totalizând 72 înregistrări + dublete.

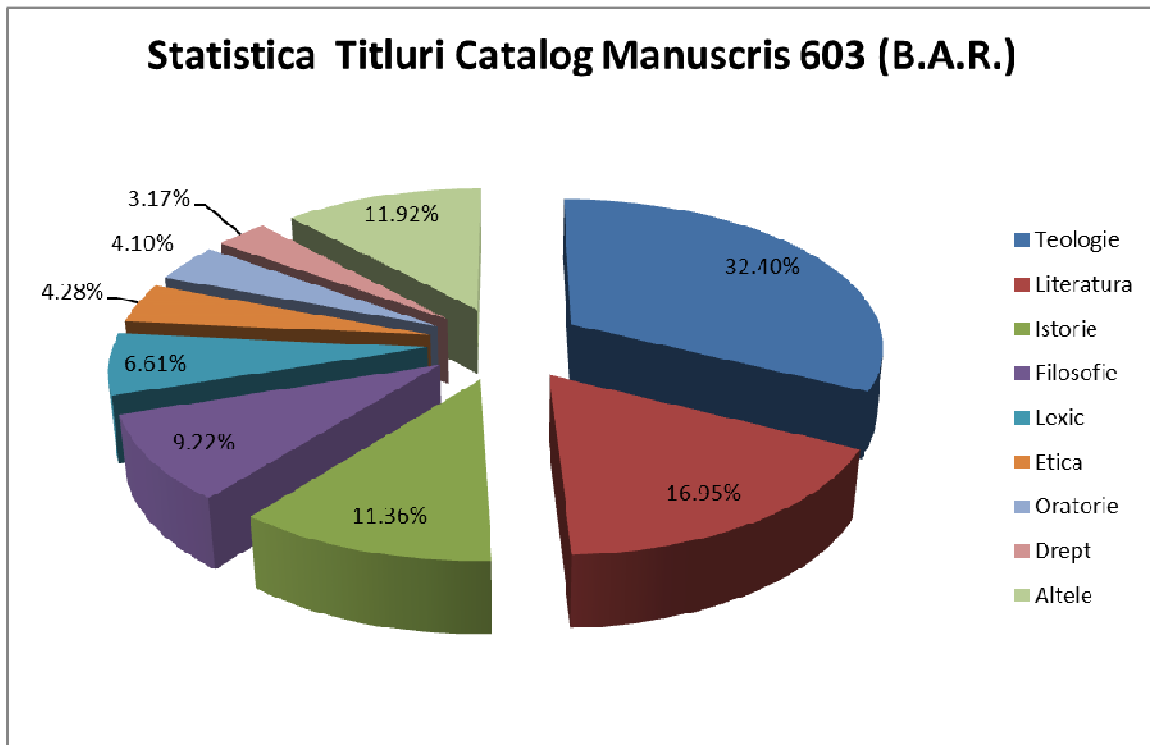
Cărțile manuscrise ale secțiunii sunt prezentate tot pe formate astfel:

1. f. 289^r-290^r, manuscrise in-folio, totalizând 33 de titluri;
2. f. 290^r, format in-4°, manuscrise cu scriere veche, *μὲ γράφισμον παλαιόν*, în total 10 titluri;
3. f. 290^r-293^r, format in-4°, manuscrise în scriere nouă, *μὲ γράφισμον νέον*, în total 145 titluri;
4. f. 293^r-293^v, format in-4° *μικρότερον*, totalizând 14 înregistrări.
5. 293^v -294^r, format in-8°, totalizând 41 de titluri.

Coroborând datele din cele două cataloage, am identificat un număr de 1037 de titluri tipărite, dintre care 234 cuprinse în catalogul consacrat bibliotecii mănăstirii Văcărești, 803 titluri grecești și greco-latinești din cea de-a doua parte a manuscrisului. La acestea se adaugă 243 de titluri de manuscrise înregistrate în finalul catalogului. Cărțile tipărite înregistrate în catalogului mănăstirii Văcărești sunt, la rândul lor, grupate pe format editorial și alfabetic. În cadrul acestor formate, cărțile grupate alfabetic se prezintă astfel:

- I. format in-folio, totalizând 128 lucrări.
- II. format in-4°, totalizând 37 titluri
- III. format in-8°,totalizând 72 titluri.

Deoarece un aspect important privind preocupările domnitorilor în materie de lectură este relevat în mare măsură de domeniul în care se înscrie titlul pe care le au în bibliotecă, așa cum am precizat în capitolul dedicat metodologiei, în cadrul descrierii bibliografice efectuate pentru ambele cataloage cuprinse în manuscrisul miscelaneu nr. 603 vom preciza domeniul subscris celor trei mari categorii prezente în planul general al lucrării:

Statistica pe domenii ne indică faptul că între cele trei mari clase, cea dedicată operelor cu caracter științific, cea dedicată lucrărilor cu caracter istorico-umanist și, în sfârșit, cea consacrată operelor filosofice și religioase, în ordinea preferințelor și cel mai bine reprezentată în catalog este cea de-a treia secțiune, primul loc fiind ocupat de cărțile cu subiect teologic, în procent de 32,40 %, urmat de cărți din domeniul literaturii cu un procentaj de 16, 5%, și imediat de cărțile de istorie, cu 11,36% 50% din totalul titlurilor. Bine reprezentat este și domeniul filosofiei cu 9, 22% , urmat, în ordine descrescătoare de lucrări de lexic și dicționare în procent de 6,61%, lucrări de etică, în procent de 4,28 %, oratorie, 4, 10%, drept, 3,17%. Restul domeniilor, puțin sau foarte puțin reprezentate ocupă un procentaj de 11, 92%.

Analiza edițiilor consemnate în catalog, cel puțin pentru partea în care sunt redată titlurile cărților grecești, cele datate, indică predominanța edițiilor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Din cărțile editate în spațiul românesc, în catalog sunt consemnate, de regulă, mai mult de două exemplare, ceea ce indică preocuparea domnului fanariot pentru cartea teologică editată în spațiul românesc și acribia cu care urmărea și producția editorială locală. Astfel, din ediția de la 1716 a cărții lui Alexandru Mavrocordat, aflăm din catalog, că în bibliotecă existau nu mai puțin de 12 exemplare.

Așa cum menționam în capitolul consacrat metodologiei reconstruirii la nivel bibliografic, pentru fiecare titlu în parte am indicat și numele editorului științific și, după caz, al tipografului sau editorului comercial, tocmai pentru a se putea oglindi în cazul unei noi statistici, câte din exemplare proveneau de la marile case de edituri precum cea a lui Aldus Manuzio, Elzevier sau Plantin, putându-se trage concluzii utile referitoare la raritatea unui exemplar și la valoarea lui pe piața editorială din acel moment.

IV.3.1.3 Fondurile bibliotecii

Intuim, din titlurile operelor consemnate în cele trei cataloage, în corespondență, în fondurile bibliotecilor unde s-au păstrat exemplare, că la nivelul conținutului, aceasta era de factură enciclopedică.

Pasionat bibliofil, intelectual de marcă și scriitor, Nicolae Mavrocordat îndeplinește toate condițiile pentru a se afilia unui cerc european de intelectuali de talia unui Jean Le Clerc sau cea a arhiepiscopului William Wake, ceea ce și face prin inițierea, cum am văzut, a unei corespondențe pe teme culturale. Fiind vorba de un dialog al erudiților, temele dezbătute se concentrează pe apariții editoriale, abordare interesantă și relevantă pentru a intui sferele științifice car-l preocupau pe domnul fanariot.

Foarte multe din cărțile solicitate în corespondență de Nicolae Mavrocordat sunt circumscrise filosofiei politice, centrată pe un set de metavalori decelate din vastele lecturi parcuse și orientată în trei direcții, cea în care, prin natura funcției ocupate, e actant al vieții politice, cea de-a doua definită prin zelul pentru acumularea a tot ceea ce se tipărește în spațiul european, și, în sfârșit, cea de-a treia, ca sinteză și oglindire a ideilor vehiculate în epocă în scrierile sale.

Lui Jean Le Clerc, Antonie Epis îi cerea în numele domnului Nicolae Mavrocordat, la 16 aprilie, 1721, ediția a două a lucrării lui S. Pufendorf, *Le droit de la guerre et de la paix*. Amsterdam, G. Kuyper, 1706, 2 vol. Atunci când alcătuiuse biblioteca pentru fiul său, Nicolae Mavrocordat o înzestrăse cu una din edițiile lucrării *De officio hominis et civis*, 8°, Lips., 1717 notată în catalogul din 1725 în cadrul secțiunii consacrate cărților latinești in-8° și in-12° sau o ediție a operei *Introductio ad Historiam Praecipuorum et Statuum modernorum in Europa, latino donata a Jo. Frid. Camero*, in-8°, Franc. A Moen., 1700. Ne-au reținut atenția opera lui Aegidius Romanus, *De regimine Principum* pe care o regăsim în *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, secțiunea *Libri latini, in-quarto*, nr 72, dar și în lista cărților trimise de Jean Le Clerc și editate de Maria Grazia și Mario Sina unde regăsim edițiile din 1607, 1556. Operele umanistului belgian de la sfârșitul secolului al XVI-lea, Justus Lipsius, sunt numeroase. Am identificat în *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, *Monita et exempla Politica*, ediția din 1698. În inventarul cărților trimise de Le Clerc, am identificat o ediție a lucrării *Justii Lipsii Libri de Constantia et Politici, Politica* a aceluiași autor editată în Paris 1594 sau *Lipsii Civilis Doctrina*, ediția din Leida, 1628. Pe o ediție a *Opereilor* lui Niccolò Machiavelli, aflată în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, pe care C. Radu a identificat ex librisul lui Nicolae Mavrocordat sub forma “*Ex libris Io. Nicolai Mavrocordati de Scarlati Principis Valachiae et Moldaviae. 1726*” alături de ex librisul ștampilă al *Bibliotecii Colegiului Sf. Sava*, domnul glosează textul machiavellic.

Sfera politică nu poate fi separată de domeniul istoriei îndepărtate sau recente. *Istoria războiului Peloponesiac* a lui Thucydides se afla pe rafturile bibliotecii în mai

multe ediții. În catalogul din partea I, a miscelaneului 603 format in-folio, este posibil să fie trecută una din edițiile in-folio din 1564, 1588, 1594 sau 1596. Fără datele bibliografice complete este notat titlul și în catalogul din 1723, mărimea 1, poziția 11. În biblioteca de la Văcărești se afla și ediția aldină a operei lui Thucydides, cea din 1502 înregistrată în partea a doua a catalogului cuprins în miscelaneul 603, nr. 191, in-folio. Un alt autor grec ale cărui opere sunt bine reprezentate în cataloage este Arrianos din Nicomedia. O ediție a operei sale despre expediția lui Alexandru am găsit în catalogul cărților mănăstirii Văcărești editat de Nicolae Iorga, prima mărime, in-folio, poziția 104 și al treilea format, poziția 38, Ediția din 1704 este menționată în secțiunea dedicată mărimii in-folio din *Catalogul cărților bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, nr. 63 și 75, dar și în partea a doua a catalogului cuprins în miscelaneul 603, nr. 152. De la marele bibliofil transilvănean Samuel Köleseri, susține Corneliu Dima-Drăgan că a primit Nicolae Mavrocordat 4 volume în 6 tomuri din opera lui Nicolaus Lorinus Reusnerus, *Selectissimum Orationum et Consultationum De bello Turcico*. În bibliografia deja invocată alcătuită de Boeclerus în dreptul acestei lucrări este trecut în latinește remarcă: „4 continent multa egregia. In Transylvania doni mihi oblate. Din biblioteca acestor spirite enciclopedice în permanentă interogare asupra trecutului și prezentului nu puteau lipsi lucrările de etică. Ediția din 1704 a operei lui Marcus Aurelius este indicată în prima parte a catalogului cuprins în miscelaneul 603, mărimea a treia, nr. 34. Aceeași ediție și în catalogul din 1725, mărimea 3, poziția 46.

Etica Nicomahică a lui Aristotel este una din cele mai des cerute ediții în scrisorile adresate lui Jean Le Clerc. Întâlnim în lista cărților trimise către București, alcătuită de umanist, ediția greacă din 1554⁷, pe cea pariziană din 1560⁸ sau 1572⁹.

De la scriitorii antici, Nicolae și Constantin Mavrocordat au avut și opere filosofice, Platon, Aristotel fiind prezenți în ediții complete, însă nu lipsesc filosofii contemporani lui Nicolae Mavrocordat. O lucrare a lui John Locke trecută în catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat a ediției franceze in-8°, din Amsterdam 1721, dar și a cererii formulate către Jean Le Clerc. Francis Bacon este pe lista dezideratelor de vreme ce în inventarul cărților trimise lui Nicolae Mavrocordat regăsim ediția din 1653 a operei *Franc. Baconi Scripta in Scripta in Naturali et Universali Philosophia*. Din opera lui Sir Richard Steel, Antonie Epis solicită pentru domnul fanariot ediția din Amsterdam, 1721, Richard Steel, *Le Specateur, ou le Socrate Moderne*, iar celălalt secretar, Nicolaus Wolff, într-o scrisoare din 12 august 1724, cerea o ediție mai nouă. Rene Descartes, Isaac Newton sunt alte nume de autori vehiculate în corespondența purtată cu Jean Le Clerc.

Istoria Bizanțului este, de asemenea, bine reprezentată. Întreg *Corpus Historiae Byzantinae*, poate chiar ediția de lux pe care Alexandru Mavrocordat o primise de la împăratul Austriei, Leopold I, în semn de cinstită pentru modul în care a purtat negocierile la Karlowitz, se află notat în catalogul din prima parte a manuscrisului miscelneau 603, format în folio.

Scrieri de patristică, filosofie, istorie, drept ale unor autori bizantini sunt într-un procent semnificativ în cele trei cataloage sau în corespondența purtată cu Jean Le Clerc. *Cronica versificată* a lui Constantin Manasses este notată și în *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, mărimea a doua, nr 61, ediția din 1616, dar și în partea a doua a

catalogului cuprins în miscelaneul 603, format in-folio, nr. 10, unde este trecută o ediție din *Corpus Historiae Byzantiae*, 1648. Dintre autorii unor lucrări de drept aflate în biblioteca lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, cărora Valentin Georgesco le dedică un amplu studiu, amintim în treacăt lucrarea a lui Phothius, Patriarhul Constantinopolului în secolul IX, pe care am identificat-o în prima parte a catalogului cuprins în miscelaneul 603, format in-4°, litera Φ, fără precizarea anului sau locului. Domnul fanariot era interesat de tot ceea ce ținea de teologie, de la edițiile *Bibliei* în diferite limbi, la scrieri patristice, la *Scrierile Sfinte* în ebraică pentru care cere dicționare în chadeană și ebraică. Alături de dicționare bilingve, bine reprezentate în cataloage sunt gramaticile, operele literare, lexic, maxime, mitologie și epistolografie. Pasiunea pentru numismatică, medicină, geografie este evidentă prin solicitările repetate în vederea achiziției de carte pe care le adresează umanistului Jean Le Clerc. Și pentru că cei doi domni fanarioți au fost preocupați de adunarea în corpusuri a cronicilor românești, și s-au îngrijit în aceeași măsură ca, prin scrierea unor astfel de lucrări, faptele lor să intre în memoria colectivă, am avut ocazia să identificăm, în mod special în *Catalogul cărților lui Constantin Mavrocordat*, sub titlul *ΤΩΝ ΒΑΑΧΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ Μήκοσ α'* o succesiune de manuscrise copiate de popa Stanciu din București sau de ieromonahul Sava.

O problemă neelucidată suficient, după părerea noastră, a fost cea a includerii în categorie cărților cu ex libris-ul lui Nicolae și Constantin Mavrocordat a acelor exemplare care aveau pe pagina de titlu ex libris-ul cămărașului Ianache sau Ioan Scarlat, cărți despre care s-a presupus, fără un argument științific, că ar fi aparținut tot lui Nicolae Mavrocordat și că în spatele ex libris-ului sub forma latinească "*ex libris ioan scarlat*" și "*m*" subscris, s-ar ascunde, de fapt, semnătura de tinerețe a lui Nicolae Mavrocordat, Scarlat fiind patronimicul care trimite la bunicul dinspre parte mamei.

Părerea noastră, din cercetările efectuate până acum, este că cele două semnături aparțin unor personae diferite. Argumentelor aduse până în acest moment de Corneliu Dima-Drăgan le-am adăugat, în urma cercetărilor întreprinse în colecția de carte adăpostită de Colegiul „Carol I”, din Craiova, un alt argument. Pe *Historia compendiosa Dinastiarum* Barhebraeus, Gregorius Abū al-Farağ, bilingvă fiind, latino-arabă, cu două pagini de titlu se află și nu a fost semnalat până acum de către cercetători un dublu ex libris: pe prima pagină „*Ex libris N.[icolai] M.[avrocordati] P.[rincipis] V.[alachiae] 172?*”, pe cea de-a doua pagină, cea a textului arab, ex-libris-ul cămărașului Ianache Scarlat „*ex libris joan[nis] scarlat[t]i*”. Concluzia este că această carte a circulat de la Nicolae Mavrocordat la Ianache Scarlat, și că în spatele acestui ex libris se află cămărașul Ianache Scarlat despre care bănuim că a avut propria bibliotecă și utiliza ex librisul ca însemn de proprietate. Corneliu Dima-Drăgan menționează un exemplar, cu marca *Ex Libris Joan[n]is Scarlatti. 1731* aflată pe pagina de titlu a lucrării lui Dominicus Marcus, *Hierolexicon sive Sacrum Dictionarium*, Venetiis 1712.

Din pricina unei administrări ineficiente, care nu a purces la separarea pe fonduri a acelor exemplare pe care s-au identificat ex libris-ul unor personalități literare, istorice sau politice, este aproape imposibil de reconstituit o listă completă a tuturor exemplarelor despre care am putea ști, pe baza mărcii de proprietate, că au aparținut lui Nicolae sau Constantin Mavrocordat, aceste exemplare fiind incluse, atât în colecțiile românești, cât și în fondurile Bibliotecii Naționale din Atena în fondul comun, multora fiindu-le pierdută urma, tocmai pentru acest inconvenient.

Deoarece nu s-a realizat până în prezent o statistică exactă a exemplarelor existente sau despre care avem știre că au existat în fondurile bibliotecii Colegiului „Carol I” din Craiova, propunem în **Anexa C** o listă care să cuprindă toate datele coroborate despre situația cărților cu ex-libris al lui Nicolae Mavrocordat, Scarlat Mavrocordat, Constantin Mavrocordat sau Ioan Scarlat, inclusive a celor consemnate în registrul-inventar aflat în fondurile bibliotecii și în care, în dreptul unor titluri era specificat că exemplarul porvenea din biblioteca lui Nicolae Mavrocordat. Formată din contopirea colecțiilor bibliotecii mănăstirii Antim, cu aceea a internatului Facultății de Teologie, care includea la rândul-i său fondurile *Seminarului Central* și pe cele ale Seminarului Nifon, Biblioteca *Sfântului Sinod* este, așa cum ne-o dovedesc descoperirile recente, deținătoarea unor cărți cu marca de proprietate a domnului fanariot Nicolae Mavrocordat sau a cămărașului Ioan Scarlat, semnalate de Arhimandrit Dr. Policarp Chițulescu, titlului pe care le-am inclus de asemenea în Anexa C.

Cărțile din colecția Bibliotecii Academiei Române cu ex libris-ul membrilor familiei Mavrocordat, dar și cu ex libris-ul lui Ianache Scarlat semnalate de-a lungul timpului în studii le-am cuprins, de asemenea, în anexa C, dedicată cărților *de visu* din biblioteca lui Nicolae și Constantin Mavrocordat.

Alte câteva exemplare răzlețe au fost descoperite în alte biblioteci, provenind din colecții particulare. Corneliu Dima-Drăgan semnală în colecțiile Bibliotecii „V. A. Urechia” din Galați a unui exemplar din opera completă a lui Philostratus din Lemnos, dar și un manuscris al cronicii lui Grigore Ureche pe a cărui legătură se afla supralibrosul lui Nicolae Mavrocordat. Un supralibros al lui Nicolae Mavrocordat pe coperta unui *Dicționar medical*, imprimat la Geneva în tipografia umanistului Henri II Estiene și aflat la un moment dat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare era descris de Doru Bădără. Din nefericire, această carte nu mai există azi în colecțiile bibliotecii, fiind mistuită de flăcările din momentul Revoluției din 1989. Tot atunci a ars un alt exemplar provenit din biblioteca lui Nicolae Mavrocordat, făcând parte dintr-o ediție a *Novelelor* lui Iustinian publicată de eruditul de origine scoțiană Henri Scrimger la Geneva 1558 și tipărită de un reprezentant al familiei de tipografi, Henri II Estienne, cu susținerea materială a lui Ulrich Fugger. Pe pagina de titlu se află ex libris-ul lui Nicolae Mavrocordat, alături de care cercetătorul identificase, în partea dreaptă jos a paginii de titlu, un ex libris în timbru sec al lui Gh. Asachi, fapt care ne îndreptățește să considerăm că, după risipirea bibliotecii, conform mărturiei lui Chesarie Daponte, o parte din cărți intrând în colecția lui Iacovache Saurodromitul, a lui Suțu și a altor boieri, a devenit foarte posibil ca pe această cale să fi ajuns exemplarul în posesia lui Gh. Asachi și de aici în cea a juristului Ioan Movilă care a donat-o Bibliotecii Fundației Universitare. Din fericire însă, în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” se mai păstrează un exemplar din lucrarea de maxime editată de filologul Andréa Scottus *Παροιμιαί ἑλληνικαί* Jean Moretus la oficina plantiniană în 1612. Episcopul Melchisedec a identificat pe prima copertă a manuscrisului conținând cronică lui Nicolae Costin, provenind din Biblioteca lui Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni o vinieta cu simbolul heraldic reunit al Moldovei și Țării Românești, având la colțuri acronimele „Io. Ni. Lv. Bo.”.

Presupunerea făcută de Corneliu Dima-Drăgan, legate de posibilitatea ca în fondul Mavrocordat-Baltazzi să fi fost incluse cărți din biblioteca lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, ne-au fost confirmate în urma cercetării acestui valoros fond aflat în custodia Academiei din Atena. Pe un exemplar din lucrarea patriarhului Hrisant

Notaras, *Χρυσάντου τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Συνταγμάτων περὶ ὀφικίων*, Târgoviște, 1715, pe verso-ul paginii de titlu, sub stema gravată a lui Ștefan Cantacuzino, se distinge vag un ex-libris în limba greacă al lui Constantin Mavrocordat, șters ulterior printr-o procedură de spălare a paginilor în vederea restaurării și legării lor.

IV.3.2. Risipirea bibliotecii

Într-un mediu politic de mare instabilitate, impresionanta și râvnita colecție a lui Nicolae și Constantin Mavrocordat despre care secretarul domnesc Sulzer spunea că era estimată la circa șase sute de mii de taleri, nu a putut dăinui. Fragmentarea ei s-a realizat în mai multe etape. Un moment cheie îl reprezintă moartea lui Nicolae Mavrocordat care declanșează o adevărată campanie în rândul diplomaților acreditați pe lângă Sublima Poartă, cointerestrată în a intra în posesia unei cât mai mari părți din colecție.

Mărimea și valoarea colecției strânse de Nicolae Mavrocordat au stârnit interesul oficialităților franceze, fie că era vorba de cărțile aflate la Constantinopol și, cum am mai spus, despre care se credea că erau găzduite în casa sa de la Galata, fie că e vorba de colecția mult râvnită adăpostită de mănăstirea Văcărești. Corespondența pe această temă între ambasadorul Franței la Constantinopol, Jean Louis d'Usson, Marquis de Bonnac, bibliotecarul Jean-Paul Bignon, abatele Sevin, ministrul Maurepas reflectă atât dimensiunea și faima colecției deținute de Nicolae Mavrocordat, cât și interesul arătat de francezi în vederea obținerii măcar a unor copii după unele manuscrise valoroase din biblioteca domnului fanariot. Din corespondența străină avem informații despre întinsele legături ale domnitorului aflat permanent în căutare de cărți tipărite, manuscrise și monete, până la Teba, Modon și Monembasia sau în bibliotecile de la Sfântul Munte. Se presupunea că pentru această colecție Nicolae Mavrocordat ar fi cheltuit suma de 20 de mii de scuzi. Moartea lui Nicolae Mavrocordat în 3 septembrie 1730 provoacă un val de corespondență din partea oficialităților franceze care, alături de Papă, Împăratul Carol al VI-lea al Germaniei și regele Angliei care nădăjduiau la posibilitatea cumpărării a unei cât mai mari părți din bibliotecă. În 22 ianuarie 1734, ambasadorul Villeneuve la Constantinopol trimitea Marchizului de Caumont un exemplar din lucrarea *Despre îndatoriri* a domnului pe care intenționa să o traducă în franceză. Din scrisoarea semnată de Jean-Baptiste Souciet, scrisă în 1729 și trimisă fratelui din Constantinopol, reiese că biblioteca Mavrocordaților din capitala Imperiului Otoman a fost arsă. Este o mărturie care ne interesează nu într-atât pentru că dă informații relative la soarta unor cărți, ci pentru că reprezintă o dovadă a faptului că exista un fond la Constantinopol. Un zvon din 1731 îl face pe Maurepas să-l informeze pe ambasadorul Villeneuve că manuscrise din biblioteca lui Nicolae Mavrocordat au fost confiscate și era un moment prielnic pentru a putea fi achiziționate. Abatele Bignon propune realizarea unui catalog al acestor manuscrise și oferirea unor daruri secretarului de atunci al domnului Constantin Mavrocordat, grecul Draco Suțu pentru a putea realiza copii după ele.

Maurepas intervine pe lângă Daniel de Fonseca pentru a-i copia câteva din biblioteca lui Constantin Mavrocordat. Peste doi ani însă, lucrurile stăgând, Maurepas este în situația de a-i scrie din nou lui de Fonseca pentru a interveni pe lângă Draco Suțu în vederea obținerii listei de carte manuscrisă pe care, de data acesta în sfârșit, o primește de la ambasadorul Villeneuve. Lista celor 12 manuscrise selectate de Abatele Bignon pentru a fi copiate, din catalogul cu 162 de poziții trimis din partea domnului Munteniei trebuie reținută în măsura în care completează imaginea despre bibliotecă. În dorința sa de a-și îmbogăți biblioteca, Constantin Mavrocordat solicită, în schimbul copierii de

carte manuscrisă, ediții rare aflate în dublu exemplar la Biblioteca Regală. Presupunem că primise deja cele 6 cărți pe care Maurepas le trimisese lui Villeneuve pentru Draco Suțu. În 1735 secretarul Draco Suțu copiase 6 manuscrise. În 1738 Constantin Mavrocordat mai primea din partea autorităților franceze două lăzi de cărți, probabil ca semn de prețuire pentru manuscrisele pe care le trimisese în dar pentru biblioteca regelui. Colecția continuă să suscite interesul diplomaților francezi, astfel încât în 1739 Maurepas primea de la Villeneuve un catalog în care erau înscrise 76 titluri de manuscrise, interesante pentru biblioteca Regelui.

Un prim pas al înstrăinării pe bucăți a colecției, îl făcuse însuși domnitorul Constantin Mavrocordat în momentul în care, din motive financiare, este nevoit să amaneze un număr de cărți Mitropolitului Neofit I Cretanul pentru o datorie de 16.000 de groși, lucru menționat în *Testamentul* lui Neofit Cretanul din 20 februarie 1748. O clauză cuprinsă în testamentul invocat prevede ca aceste cărți să fie lăsate moștenire bibliotecii Mitropoliei. În 1749 erau încă ecouri în lumea internațională în legătură cu raritățile pe care biblioteca Mavrocordatilor le deține. Aflăm că ar fi avut un *Pentateuchus* arăbesc, râvnit foarte mult de Papa Clement XI, care nu-l putuse obține odinioară din pricina concurenței făcute de Nicolae Mavrocordat.

Exilat în insula Lemnos pentru că nu reușise să achite în 1749 datoria în fața marelui vizir fiind, acuzat de neregulii fiscale. Presat de debitori, Constantin Mavrocordat este nevoit să-și vândă o parte din bibliotecă, lucru confirmat de ministru și secretarul de stat M. Rouillé. Corespondența purtată în anii 1750-1751 între M. Rouillé, și ambasadorului francez la Constantinopol, contele Desalleurs, pentru cumpărarea de manuscrise din biblioteca lui Constantin Mavrocordat, reia problema. Din corespondență aflăm că acestea erau trecute într-un catalog pe care fusese însărcinat să-l cerceteze Contele d'Angerson.

Cronicarului Atanasie Comnen Ipsilanti ne informează că în anul 1757 biblioteca fusese dată zălog negustorului englez Barker. Autorul precizează că nu numai că nu a fost recuperată, dar că fostul domnitor a fost nevoit să-și vândă și în plus și casa din Galata evreului Celeboni. Chesarie Daponte îi pomenește printre cumpărători pe Iaccovaki Rizo, Șuțu și niște arhierii. Alte câteva cărți au fost luate de ruși în războiul din 1769 și duse la Petersburg. Câțiva ani mai târziu, în 1776, călătorind prin Țara Românească, Sulzer era neplăcut impresionat de soarta „*celor șase sau șapte care de cărți din biblioteca lui Constantin Mavrocordat ajunse la Mitropolie, fiind sub acoperiș hrană șoarecilor și cloșcanilor, care se distrează cât se poate de bine cu ele*”

În prefața unei lucrări aparținând lui Chesarie Daponte, *Ephémérides Daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736-1739)*, Paris, 1881, editate de Emile Legrand acesta amintește de mărturisirea făcută de Prințul George Mavrocordat din 1881 despre faptul că era moștenitorul unei părți a bibliotecii domnilor fanarioți, Nicolae și Constantin Mavrocordat, o altă parte fiind cumpărată de Principele Grigore Brâncoveanu, căsătorit cu Safta Balș, pasionat bibliofil. O parte din biblioteca acestuia, aflată la București, a ars în timpul revoluției din 1821. O altă parte era descoperită de Alexandru Odobescu în a doua decadă a veacului al XIX-lea la Hurez. Grigore Brâncoveanu dăruia prin *Testamentul* său din 24 iulie 1838, o parte din biblioteca sa, câtă mai rămăsese după incendiul amintit, aproximativ 497 volume, Bisericii *Sf. Treime* din Brașov. Un exemplar al acestui act din cele trei inițiale se află în arhiva Muzeului de la Biserica *Sf. Nicolae* din Schei, editat de Vasile Oltean, care face și descrierea bibliografică a unui număr de 89 de

titluri din cărțile donate și pe care nu a identificat niciun ex libris care să ateste proveniența din biblioteca Mavrocordaților.

Din ceea ce a fost marea bibliotecă a familiei Mavrocordaților, câteva cărți au pătruns, așa cum am semnalat în mai multe rânduri, și în colecții particulare. Trebuie să-l credem pe cuvânt pe Nicolae Iorga care spune că o parte din colecția Conăcheștilor era alcătuită din cărți provenite din biblioteca lui Constantin Mavrocordat.

Din biblioteca lui Cezar Bolliac, trecând apoi la bibliofilul D. A. Sturdza, a ajuns în colecția bibliotecii Academiei Române un manuscris, amintit déjà de noi, conținând fragmente de cronici ale lui Nicolae Costin, legat în piele cu însemnele de proprietate lui Nicolae Mavrocordat, imprimate la rece.

O carte cu însemnele de proprietate ale lui Nicolae Mavrocordat, trecuse și prin biblioteca lui Gh. Asachi. În colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași se află un manuscris al *Letopisețului* lui Nicolae Costin legat în piele, cu supralibrosul lui Nicolae Mavrocordat.

Exemplarul din ediția lui Andreas Scotto a culegerii de maxime, datat 1612, pe care l-am prezentat anterior, și care se păstrează în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I”, pentru că are pe pagina de titlu și ex librisul ștampila al lui Demostene Russo, avem certitudinea că provenea din colecția acestuia.

Vorbind de destrămarea colecției, Constantin J. Karadja relatează că în 1784 se aflau la Constantinopol, în biblioteca lui Slotziaris, bunicul lui Constantin Moruzi, nepotul lui Nicolae Mavrocordat, o cantitate uimitoare de manuscrise, dintre care multe de secol XI și XII proveneau din biblioteca lui Nicolae Mavrocordat.

În biblioteca marelui logofăt al Patriarhiei, Nicolae Karadja, călătorul suedez Björnsthäl văzuse câteva prețioase manuscrise moștenite din colecția Mavrocordaților, printre care un unicat, cel al lui Johannes Lydus, *De magistratibus reipublicae romanae*, pătat cu vin roșu, poate de Bergler, pasionat al cărților și iubitor al vinului din Valahia, manuscris aflat azi în colecțiile Bibliotecii Naționale din Franța.

În secolul XX, colecționarul Nicolae Vasilescu-Capsali a intrat în posesia unui manuscris italian cu adnotări ale domnului Nicolae Mavrocordat și cu supralibrosul acestuia în foiță de aur, a unui exemplar din opera lui Nicolae Mavrocordat, ediția din 1722, adnotat de Ioan Scarlat și a unui exemplar din scriera *Istoria Sfântă* a lui Alexandru Exaporitul.

V BIBLIOTECA MAVROCORDAȚILOR ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Cronicarii au simțit nevoia să noteze minuțios fiecare dintre inițiativele culturale ale celor doi domni, formați în spiritul modern al marilor transformări culturale europene, intuind poate că și prin prezența acestor veritabili piloni ai culturii, se potențează fenomenul unei orientări a societății spre Occidentul cultural. Mai mult decât un erudit, în momentul în care se află în ipostaza de a cârmui destinul unui popor în mijlocul căruia vrea să se legitimeze, își caută spița românească pe care o vrea consemnată în cronici oficiale, și prin ridicarea citoriei sale de la Văcărești într-un stil ce reprezintă prima sinteză culturală românească.

Pornind de la filosofia despre politică a lui Platon, filosofie care se pliașe cel mai bine pe ceea ce adusesese nou în occident Iluminismul prin imaginea unui despotism luminat, Nicolae Mavrocordat face o sinteză între concepțiile antichității greco-latine și modernele viziuni desprinse din lucrările lui La Rochefoucauld, Francis Bacon, Machiavelli, John Locke, Montesquieu, toți gânditori a căror lucrări erau prezente în biblioteca lui. În scrierile sale chiar se află, în mare parte, reprezentarea teoretică acestui

sistem politic pe care reușește să o transpună, în mai mică măsură decât fiul său Constantin, în practică.

Spirit luminat, Nicolae Mavrocordat înțelege că propagarea ideilor prin intermediul școlii și a cărților este o modalitate sigură de îndrumare a societății românești către marile idei venite din lumea Occidentului. Înțelege și leagă dialog cu erudiții vremii nu numai într-un scop care vizează doar propria persoană, ci și pentru punerea în practică pe plan local, a unor proiecte de înaltă ținută culturală. Prezența lui Hrisant Notara în Țara Românească este așteptată și de Nicolae Mavrocordat care era pe atunci domn al Moldovei, căci este un bun prilej de a obține binecuvântarea pentru ridicarea unei tipografii și școli în Moldova .

Credem că dotarea mănăstirii Văcărești, cu bibliotecă proprie, alcătuită din dubletele cărților din biblioteca domnească, avea în spiritul pildei bunilor domni o finalitate concretă, aceea de a asigura cărțile necesare desfășurării unui proces de învățământ de bună calitate la nivelul proiectat în școala care, după cum am văzut, funcționa acolo. Analizându-i acțiunile politice, la Constantin Mavrocordat, deși împătimit al cărților, dar neîmpărtășind talentul scriitoricesc al tatălul său, întrevădem la nivel macro același sistem de principii după care se ghidase în calitate de conducător de destine și Nicolae Mavrocordat.

O privire amănunțită asupra fondului de carte, atât cât este el cunoscut până în prezent, o coroborare a tuturor datelor legate de personalitățile europene cu care au interacționat cei trei Mavrocordați, a scrierilor lor, a măsurilor practice aplicate în politica lor, reprezintă un pas în a înțelegerea în ce măsură faptele lor au deschis calea societății românești către ideile Occidentului, în definitiv, către o nouă epocă, cea modernă.

Suntem îndreptățiți să considerăm că modelul politic pe care-l concep și încearcă să-l aplice cei doi Mavrocordați nu putea fi decât o consecință a unei ample educații bazate pe o bogată literatură. Considerăm că, deși se îngemănează, este necesar să facem distincția între bibliofilia Mavrocordaților și lectura ca utilitate.

VI CONCLUZII

La un interval de aproape trei secole din momentul constituirii ei, biblioteca Mavrocordaților întemeiată, în mod fericit, în spațiul românesc, continuă să fie perenă prin interogările și căutările la care îndeamnă lumea cercetătorilor.

Analiza sub aspect bibliologic a acestui catalog organizat pe două secțiuni și extrem de rudimentar întocmit, în limba greacă, ne-a furnizat date suficiente pentru a lămurii aspecte legate de domeniul bibliologiei, privind modul în care era organizată colecția, preferința Domnitorului pentru anumite formate tipo-editoriale, dar și aspecte legate de conținutul bibliotecii și de măsura în care această selecție a domeniilor reflectă o parte din personalitatea celor doi făuritori ai bibliotecii.

După analiza sub aspect bibliologic a unui număr de 1037 titluri, pentru care am precizat nu doar datele bibliografice complete, ci și domeniul subscris fiecărui titlu și am făcut, unde s-a putut, legătura cu o sursă electronică în care se afla un exemplar digitalizat al ediției din cadrul marelui catalog colectiv, *Karlsruhe virtueller katalog*, pentru a oferi cititorului posibilitatea de a avea imaginea concretă a ceea ce se afla pe rafturile bibliotecii, ne-am putut forma o părere despre gusturile în materie de bibliofilie și

literatură, fie ea științifică, religioasă, filosofică sau istorică, a celor doi domnitori fanarioți.

Am încercat, prin reunirea într-o listă cât mai completă a tuturor cărților semnalate de-a lungul timpului ca fiind purtătoare a mărcilor de proprietate a celor doi domni fanarioți, să contribuim la întregirea imaginii colecției. În plus, cercetările ne-au demonstrat că, în chip nefericit, unele din exemplarele în cauză au dispărut, dispariția lor fiind cauzată fie de calamități, fie de neglijența umană. Prin urmare, ni s-a părut utilă o astfel de listă care să adune la un loc exemplarele semnalate de-a lungul timpului ca provenind sigur din colecția domnilor fanarioți, listă care rămâne deschisă pentru cazurile unor noi fericite descoperiri.

Pentru că în bibliografia de specialitate nu era foarte clar delimitată apartenența unor cărți pe care era trecut ca *ex libris* forma latinească a numelui lui Ioan Scarlat cu un *m* subscris, am încercat să facem o distincție clară a proprietarilor cărților, aducând argumente în plus în sprijinul celor care susțin că era vorba de două personaje diferite, Nicolae Mavrocordat și ginerele acestuia, Ianache Scarlat care, pare, după multitudinea cărților cu marca sa de proprietate descoperite în fondurile din Biblioteca Academiei Române, biblioteca Colegiului „Carol I” din Craiova și Biblioteca *Sfântului Sinod*, să fi fost, la rândul lui, deținătorul unei bogate biblioteci.

Editarea într-un corpus dedicat a corespondenței purtate de Jean Le Clerc a scrisorilor schimbate între acesta și secretarii domnului Nicolae Mavrocordat, și nevalorificat de literatura de specialitate din țară, ne-a oferit prilejul îmbogățirii știrilor în legătură cu titlurile cărților care se aflau în bibliotecă. În plus, parcugerea scrisorilor, ne-a prilejuit nu doar posibilitatea alcătuirii unei liste de cărți pe care Nicolae Mavrocordat le solicita umanistului din Amsterdam, dar am putut întrevedea stăruința cu care domnul fanariot cerea o anumite ediție sau un anumit format tipo-editorial, oferind în schimb, pentru fiecare listă de cărți, o recompensă de tip pecuniar.

Analiza catalogului și a fondului de corespondență purtat în primul rând cu Jean Le Clerc, dar și cu alte personalități marcante ale culturii europene, precum arhiepiscopul de Canterbury, William Wake sau Abatele Le Quien, ne-au oferit, dacă nu o imagine completă, cel puțin o imagine concretă asupra bogăției acestei biblioteci, atât sub aspectul numeric, al volumelor pe care le adăpostea, dar și sub aspectul diversității la nivel tematic, arătându-ne sursele acelor idei pe care, punându-le în proiecte culturale sau sociale, cei doi domnitori au dat startul premodernismului românesc, chiar dacă societatea românească nu era la acel moment pregătită să asimileze asemenea monument cultural decât prin vârfurile intelectuale ale ei. Pentru că o altă problemă neelucidată încă în istoriografia de specialitate, în legătură cu existența sau nu în fondurile unor colecții de cărți din Atena a unor exemplare cu marca de proprietate a lui Nicolae sau Constantin Mavrocordat, continua să ridice semne de întrebare, am încercat să edificăm și această problemă, supunând unui sondaj, fondul de carte Mavrocordat-Baltazzi deținut de biblioteca Academiei din Atena, ajungând la concluzia, în urma descoperirii unui exemplar cu *ex libris*ul lui Constantin Mavrocordat, că într-adevăr, în colecția de carte Mavrocordat-Batalazii erau moștenite și exemplare ce aparținuseră fanarioților. Pentru cel de-al doilea fond din Atena, cel adăpostit de Biblioteca Națională a Atenei, n-am putut realiza, la momentul respectiv, decât o cercetare a inventarului de cărți predat în 1939 bibliotecii, inventar în care am descoperit nu numai ediții ale operelor lui Nicolae Mavrocordat, dar și cărți editate în acea perioadă sau posterioară ei în spațiul românesc,

lucru ce ar putea reprezenta un punct de plecare pentru o ulterioară cercetare la fața locului a acelor cărți.

Concomitent, am putut demonstra că, în fondul de aproximativ 497 de volume pe care Prințul Grigore Brâncoveanu îl donase prin *Testamentul* său din 24 iulie 1838, Bisericii Sf. Treime din Brașov și aflat astăzi în custodia Muzeului Bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, până acum nu a fost semnalat niciun exemplar cu marca de proprietate a lui Nicolae sau Constantin Mavrocordat, prezența unui asemenea exemplar ar demonstra incontestabil, proveniența cărții respective din biblioteca Mavrocordaților.

Deși incompletă, imaginea despre ceea ce era biblioteca lui Nicolae Mavrocordat și despre însele personalitățile celor trei generații de Mavrocordați, Alexandru, Nicolae și Constantin, este simțitor îmbunătățită în urma analizei din punct de vedere bibliologic dar și al conținutului a catalogului în două secțiuni din miscelaneul 603, cercetare care, așa cum am mai spus, deschide noi perspective de abordare a subiectului prin extinderea analizei bibliologice asupra celorlalte două cataloage editate și prin aprofundarea domeniilor de cunoaștere selectate de cei doi domnitori fanarioți pentru a fi bine reprezentate în bibliotecă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1 IZVOARE

1.1 IZVOARE DOCUMENTARE:

1.1.1 IZVOARE DOCUMENTARE INEDITE:

1. B.A.R., *Mss. rom. 603*.
2. B.A.R., *doc. gr.* pachetul MS CCXXVII/4.
2. B.A.R., *Catalogul de cărțile Bibliotecii Seminarului Central din București* întocmit de Profesorul Seminarului Central din București Pr. B.[arbu] Constantinescu la 1868.
3. *[Catalogul] cărților [provenite] din vânzarea bibliotecii Mavrocordat-Baltazzi trecute în posesia Bibliotecii Naționale*. [mss. inedit].

1.1.2 IZVOARE DOCUMENTARE EDITE

1. Hurmuzaki, Eudoxiu de *Documente privitoare la istoria românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*.

1.1 Vol. V, part 1: *Documente privitoare la istoria românilor, 1650 – 1699*, București, Socec și Teclu, 1885-1886, XXII, 547 p.

1.2 Vol. XIII: *Texte grecești privitoare la Istoria Românească* culese și publicate cu introducere și indicele numelor de A. Papadopoulos-Kerameus, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909. Part. 1-2.

1.3 Vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, publicate de N.Iorga part. 1: *1320 – 1716*, București, Socec, C.Sfetea, Pavel Suru, 1915, XLV, 766 p.

1.4 Vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri*, publicate de N.Iorga part.II: 1716-1777, București, Socec, 1917, p. 769 – 1288.

1.5 Vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor publicate după originale, copiile Academiei Române și tipărituri*, de N.Iorga part.3 :1560-1820, București, Atelierele Grafice Socec, 1936, XLIII, 588 p.

2. Hurmuzaki, Eudoxiu de., *Fragmente din istoria românilor*, București, Stabilimentul Grafic I.V.Socecu, 1879-1900. Vol. 1 – 3.

3. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*,

3.1 vol. III. *Fragmente de cronici știri despre cronicari*, București, Editura Ministerului de Instrucție Stabilimentul Grafic I. V. Socec, 1901, LXXXI, 104 p.

3.2 Vol. VI: *Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărit în întregime sau ca regeste și întovărășite de note explicative*, Partea a II-a, București, Editura Ministerului de Instrucție Stabilimentul grafic I. V. Socec, 1904, XI, 661 p.

4. Le Clerc, Jean, *Epistolario*, Vol IV:1719-1732. E indici generali a cura di Maria Grazia e Mario Sina, Firneze, Leo S. Olschi editore, MCMXCVII, XXX, 628 p.

1.2. IZVOARE NARATIVE:

1. Axinte Uricariul, *A doua domnie a lui Neculai Vodă Alexandru Mavrocordat V.V. în Moldova*, în Michail Kogălniceanu, *Cronicele României sevă Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, vol. 2, București, Imprimeria Națională, „C. N. Rădulescu”, 1872, p. 119 – 173.

2. Canta, Ioan, *Letopisețul Țării Moldovii de la a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voievod (1741-1769)*, în: *Cronici moldovenești. Restitutio*, București, Editura Minerva, 1987, XC, 267 p.

3. Carra, Jean Louis, *Istoria Moldovei și a Țării Românești: Memoriit isorice și geografice despre Țara Românească* publicate de M. De B***. Traducere de Veronica Grecu. Note de Veronica Grecu și Ligia Livadă-Cadeschi. Cuvânt înainte de Ligia Livadă-Cadeschi, București, Institutul European, 2011, 204 p.

4. Costin, Nicolae, *Letopisețul Țerei Moldovei de la Ștefanu sin Vasile – Vodă de unde este părăsiu de Miron Costin Logofătu*, în: M. Kogălniceanu, *Cronicele României sevă Letopisetele Moldvoiei si Valahiei:tablele istorice ale României de la 1766 până la 11 februarie 1866*. Vol. II, București, Imprimeria Națională „C. N. Rădulescu”, 1874, p. 2 - 117.

5. Daponte, Chesarie, *Catalogul istoric a omenilor însemnați din secolul XVIII, dintre carii marea majoritate au trăit în Țările Române, Valahia și Moldova*, în Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în Epoca fanariotă. Textul grecesc și traducerea românească*, București, Editura Cronicar, 2003, p. 87-227.

6. Daponte, Chesarie, *Cronicul lui Chesarie Daponte de la 1648-1704*, în Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre români în Epoca fanariotă*. Textul grecesc și traducerea românească, București, Editura Cronicar, 2003, p. 1-86.
10. Depasta, Petru, *Cronicul asupra vieții domnitorului Constantin Neculai Mavrocordat*, în C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, Editura Cronicar, 2003, p. 295-336.
7. Gregoras, Mitrofan *Cronica Țării Românești (1714 – 1716)*. Text grecesc însoțit de traducerea lui în limba română și de un studio introductive de Demostene Russo, în D.Russo, *Studii istorice Greco-române: opera postume*. Vol. II, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939. p. 407-461.
8. Muste, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei*, în: în M. Kogălniceanu, *Cronicele României séu Letopisetele Moldoviei și Valahiei:tablele istorice ale României de la 1766 până la 11 februarie 1866.*, vol. 3, București, Imprimeria Națională „C. N. Rădulescu”, 1874, p. 2 - 95.
14. Paul de Alep, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*. Studiu introductiv, trad. și note de Ioana Feodorov, București, Editura Academiei Române; Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014, 617 p.
15. Popescu, Radu, *Cronica lui Nicolae Mavrocordat*, în *Cronicari munteni*. Selecția textelor, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Dan Horia Mazilu, București, Editura Fundației Naționale pentru știință și Arta Univers Enciclopedic, 2004. p. 755-867.
17. [Pseudo-Amiras], *Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1729*. Ediția Dan Simonescu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România , 1975, 172 p.

2. BIBLIOGRAFII, CATALOAGE, DICȚIONARE:

1. Bianu, I., Hodoș, N. și Simonescu, D., *Bibliografia românească veche : 1508-1830*, București, Editura Atelierele Grafice Socec, 1903-1944. Vol. 1-4.
2. Brunet, J.-Ch., *Manuel du libraire et de lamateur de livres*, Paris, Editura Librairie de Firmin-Didot et Cie, 1860-1880. vol. 1-4, 2 vol. Supl.
3. Camariano, Nestor, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940. Vol. 1-3.
4. Caratașu, Mihai, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române:1067 - 1350*, vol. III, București, Editura Academiei Române, 2004, 427 p.
5. Legrand, Émile *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs aux XVe et XVIe siècles*, Paris, Librairie de la Société Asiatique de L'Ecole des Langues Orientales vivantes, Librairie Orientale et Américane, 1841-1903. Vol.1-4.
6. Legrand, Émile, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septieme siècle*, Paris, Alphonse Picard et Fils, Librairie Orientale et Américane, 1894-1903. Vol. 1-5.

7. Legrand, Émile; Petit, Louis; Pernot, Hubert, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les grecs au dix-huitième siècle*, Paris, Librairie Gamier Frères Société d' Edition Les Belles Lettres, 1918-1928, Vol. 1-2.
8. Eugène Rizos Rangabé, *Livre d'or de la noblesse phanariote et des falimmes Princières de Valachie et de Moldavie*, 2e -éd., Athènes, Imprimerie S. Vlastos, 1904, VI, 261 p.
9. Ştrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1993-1992. Vol. 1-4.
10. Uspenskii, Porphyrio şi Beneşevic, V., *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Chatarinae in monte Sina asservantur*, Petropoli, vol. 3

3. LUCRĂRI GENERALE:

1. Bulţă, Gheorghe, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000. 238 p.
2. Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otomanu, crescerea şi scăderea lui, cu note foarte instructive*. Traducerea română de Dr. Ios. Hodosiu, Bucureşti, Ediţiunea Societăţii Academice Române, MDCCCLXXXVI. Vol. 1-2.
3. Cartoian, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*. [Ed. a II-a], Bucureşti, Minerva, 1980. 590 p.
4. Ciobanu, Ştefan, *Istoria literaturii române vechi*. Ed. a II-a, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, 590 p.
5. Del Chiaro, Anton-Maria, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, Bucureşti, Tipografia Neamul Românesc, 1914, 256 p., [3] f.:il.
6. Flocon, Albert, *Universul cărţii: studiu istoric de la origini pîna la sfîrsitul secolului al XVIII-lea*. Trad. Radu Berceanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976. 496 p.
7. Iorga, N., *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Ed. a II-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1969, vol. 1-2.
8. Iorga, N., *Istoria Românilor*, vol. VII: *Reformatorii*, Bucureşti, [s.n.], 1938, 351 p., [20] f.:il.
9. Pârnuţă, Gh. *Organizarea şi dezvoltarea învăţămîntului în Ţara Românească şi Moldova, în Istoria învăţămîntului din România. Vol. I: (De la origini pînă la 1821)*. Colectivul de redacţie: acad. Ştefan Pascu, Anghel Manolache, Gheorghe Pârnuţă, Ion Verdeş, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993, p. 158.
16. Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Ed. a II-a, vol. II, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române 1994, 680 p.
18. Ştefănescu, Ştefan, *Istoria Românilor în secolul al XVIII-lea – Între tradiţie şi modernitate*, Bucureşti, Editura Universităţii, 179 [-180] p.

10. Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, 216 p.

11. Țipău, Mihai, *Domnii fanarioși în Țările Române (1711-1821)*. Ed. a II-a revăzută și adăugită. Cuvânt înainte Prof. Dr. Pashalis M. Kitromilides, București, Omonia, 2011, 278 p, 7 f.:il.

12. Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol V: *Istoria modernă: Partea II: Epoca fanarioșilor*, Iassi, Tipo-litografia H. Golder, 1892, 770 p.

4. LUCRĂRI SPECIALE

1. Anineanu, Marta. *Din istoria bibliografiei românești. Catalogul sistematic din 1836 al bibliotecii Mitropoliei din București*, în „SCB”, 1, 1955, p. 113-128.

2. Aramă, Dalila-Lucia, *Știri despre formația culturală și despre biblioteca familiei Năsturel din Herești*, în *Teorie și practică în biblioteconomie și informare documentară*, București, Institutul Central de Documentare Tehnică, 1972, p. 23-28.

3. Bacăru, Livia, *Un ex-libris al lui Antim Ivireanul*, în *Biblioteca Universitară. Laborator de muncă intelectuală. Lucrările celui de-al II-lea simpozion din 25-26 noiembrie 1977*, București, [s.n.] 1979, p. 225-228.

4. Bădără, Doru, *O carte cu supralibrosul lui Nicolae Mavrocordat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București*, în *Biblioteca*, I, 1990, nr.4-5, p.43-44.

5. Bădără, Doru, *O carte din Biblioteca Mavrocordaților în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, II, București, [s.n.], p.75-79.

6. Bădără, Doru, *O carte din Biblioteca Mavrocordaților în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București*, în „SMIM”, XIX, 2001, p.251-253.

7. Bădără, Doru, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Editura Istros, 1998, XIX, 247 p.,[47] f. il.

8. Berindei, Dan. *Princes phanariotes des Principautés Roumaines: une forme de résurrection de Byzance*, în „BF”, 17, 1991, p. 71-84.

9. Bârsănescu, Ștefan „Schola Latina” de la Cotnari. *Biblioteca de Curte și proiectul de Academie al lui Despot Vodă. Zori de cultură umanistă în Moldova secolului al XVI-lea*, București, 1975, p. 122-123.

10. Bouchard, Jaques, *Nicolae Mavrocordat. Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*. București, Editura Omonia, 2006, 185 p.

11. Bouchard, Jaques, *Les Loisirs de Philothée. Texte établi, traduit et commenté par Jaques Bouchard. Avant – Propos de C. Dimaras*, Montréal, Les Presses de l’Université de Montréal, 1989, 249 p.

12. Bulat, T.C., *Din istoricul bibliotecii de la fosta mănăstire Sf. Sava din București*, în „GB”, XXV, 1966, p. 313 -342.
13. Buluță, Gheorghe, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Omonia, 2000, 238 p.
14. Camariano-Cioran, Ariadna. *Academiile domnești din București și Iași*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 328 p.
15. Camariano-Cioran, Ariadna, *Traducerea greacă a teatrului politic atribuită greșit lui N. Mavrocordat și versiunile românești*, în „RI”, XI-XII, 1941-1942, p. 216-260.
16. Camariano, Nestor, *Alexandro Mavrocordato, le grand dragoman. Son activité diplomatique 1673-1709*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1970, 109 p.
17. Cartoian, Nicolae, *Curs de istoria literaturii române vechi. Epoca fanariotă*. București, Editat de Seminarul de istoria literaturii române vechi, 1932-1933. 463 p.
18. Căndea, Virgil, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, 384 p.
19. Crăciun, Ioachim, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi*. Extras din *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitului Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1940, 13 p.
20. Policarp Chițulescu, *Cărți din Bibliotecile Medievale Românești păstrate în Biblioteca Sfântului Sinod = Books from Medierval Roumanian Libraries Preserved in the Holy Synod Library*, București, Biblioteca Sfântului Sinod, 2011, 80 p.
21. Constantinescu, B., *Cultura domnilor fanarioți din secolul al XVIII-lea. Un document istoric*, în „Societatea pentru învețitura poporului romanu. Foaia mensuale, II, 1871, nr. 1, p. 27 - 35.
22. Constantiniu, Florin, *Constantin Mavrocordat. Reformatorul*, București, Editura Enciclopedică, 2015, 192 p.
23. Cernovodeanu, Paul, *Alexandro Mavrocordato*, în *Diplomați iluștri*, Vol.4, București, Editura Polică, 1983. 421 p.
24. Cernovodeanu, Paul, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII)*, București Editura Academiei RSR, 1973. 275 p.
25. Cicanci, Olga, *La formation des intellectuels grecs dans les pays Roumans au XVII-e siècle et pendant la premiere moitié du siècle suivant*, în „RESEE”, t. XVI, 1978, nr. 4, p. 774 – 778.
26. Codrescu, Theodor, *Uricarulul, cuprinzătorului de Hrisoave, anaforale, Tratatate și alte acte de a le Moldo- Valahiei de la suta XIV până și din acea a XIX. Partea a IV-a*, Iași, Tipografia Buciumului Romanu, 1857, XIII, 456 p.
27. Dima-Drăgan, Corneliu, *Biblioteca Mavrocordaților de mănăstirea Văcărești*, în „BOR”, XCV, 1977, nr. 11-12, p. 1035-1045.

28. Dima-Drăgan, Corneliu, *Biblioteci umaniste românești: istoric, semnificații, organizare*, București, Editura Litera, 1984. XV, 215 p.
29. Dinu, Tudor, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat, rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*, București, Humanitas, 2011, 461 p.
30. Dușu, Alexandru, *Le culture roumaine à l'époque des Phanariotes. Héritage et nouvelles acquisitions*, în „Symposium”, Thessaloniki, 1974, p.77-83.
31. Dușu, Alexandru, *Humanisme, baroque, lumières:l'exemple roumaine*, Bucarest, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 148 p.
32. Erbiceanu, Constantin, *Barbați culți greci și români și profesorii din Academiiile de Iași și București din epoca zisa fanariotă (1650-1821)*, București, Editura Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1905, 42 p.
33. Erbiceanu, Constantin, *Despre starea Moldovei și a Valahiei sub Fanarioți: extrasă din scrierea lui Anastasie Comnen Ipsilante intitulată: Evenimente eclesiastice si politice după luarea Constantinopolei de Turci*, [s.l., s.n., s.a.]. 22 p.
34. Erbiceanu, Constantin, *Manuscripte din Biblioteca Seminarului Statului din București*, în „RT”, III (1885), nr. 42, p. 330-336, nr. 43, p. 337-338, nr. 44, p. 345-349, nr. 45, p. 356-360, nr. 46, p. 361-365, nr. 47, p. 369-374, nr. 48, p. 377- 382, nr. 49, p. 385-388, nr. 50, p. 393-396.
35. Erbiceanu, Constantin *Manuscrite vechi aflate în biblioteca Sfintei Metropolii a Moldovei*, în „RT”, III (1885), nr. 10, p. 75 - 80.
64. Gouillard, Jean, *O scrisoare inedită a lui William Wake, Arhiepiscop de Canterbury, către Nicolae Mavrocordat*, în „RI”, 29, (1943), nr. 7-12.
36. Georgescu, Valentin, *Les ouvrages juridique de la bibliothèque des Maurocordato. Contribution à l'étude de la réception du droit byzantine dans les Principautés danubiennes au XVIII-e siècle*, în „JOB”, 18, 1969, p. 195-220.
37. Georgescu, Vlad. *Ideile Politice și iluminismul în Principatele române: 1750 – 1832*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, 226 p.
38. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, București, Imprimeria Cesar Bolliac, 1894, 54 p.
39. Hoelbius, Ioan Theodorus *Commentario de litterarum studiis Ioann Nicolai Maurocordati Principis Valachiae*, Ienae, 1754, disponibil la: <http://services.bibliothek.kit.edu/kvk/view->
40. Iorga, Nicolae. *Cultura română supt fanarioți: conferința ținută la Ateneul Român în ziua de 8 Februarie 1898*, București, Editura Librăriei Socecu, 1898, 58 p.
41. Iorga, N., *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, Institutul de arte grafice și editura Minerva, 1901

42. Iorga, N. *O scrisoare a lui Le Quien către Neculai Mavrocordat*, în „ASSLI”, X (1899), p. 132-134.
43. Iorga, N., *Pilda bunilor domni din trecut față de școala românească*, în „AARMSI”, t.37, 1914, p. 85 -120.
44. Iorga, N., *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „AARMSI”, s. III, t. VI, 1927, p. 569-640.
45. Iorga, N., *Vechi biblioteci românești – sau ce se cetea odinioară în țerile noastre*, în „FD”, I, 1907, p. 65 - 82.
46. Karadja, Constantin J., *Sur les bibliothèques du sud-est européen*, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1935. p. 9-10.
47. Katsaitis, Markos Antonios, *Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în anul 1742*, în *Saeculum [trei cronici memorialistice]*, Iași, Editura Junimea, 1977, 159 p.
48. Kitromilides, Pashalis, *Iluminismul neolen: ideile politice și sociale*, București, 2005, 471 p.
49. Legrand, Émile, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople rédigée d'après des documents inédits*, Paris, J. Maisonneuve, 1900, 59 p.
50. Leahu, Gheorghe, *Distrușirea Mănăstirii Văcărești*, București, Arta Grafică, [1996], 132 p., pl.: il.
51. Lupu, Daniela, *Tiparul și cartea din Țara Românească în Epoca Domniilor fanariote*, București, Editura Muzeului Municipiului București, 2014, 432 p.
52. C. N. Mateescu, *Însemnări din Condica de casă a mitropolitului Neofit I-ii Cretanul (1738-1754)*, în *Miron Costin*, vol. 1, 1915, p. 12-14.
53. Mavrocordato, Alexandru G., *Cu ocaziune scrisorii lui Le Quien*, în „ASSLI”, X (1899), p. 185-204..
54. Melchisedec, Episcop, *Biblioteca domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni din județul Romanului*. Extras din „RIAF”, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1885, 27[-28] p.
55. Mihăescu, Gabriel; Früchter, Eugen, *Unde a funcționat prima bibliotecă a Cantacuzenilor munteni, în Târgoviște, cetate a culturii românești. Lucrările Sesiunii științifice din 21-23 decembrie 1972. Partea I: Studii și cercetări de bibliofilie*, București, Editura Litera, 1974, p. 473-475.
56. Mihordea, V., *Biblioteca domnească a Mavrocordaților. Contribuție la istoricul ei*. București, Moniorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1940, 61 p.

57. Mihordea, V., *Un agent politic al țărilor noastre: Daniel de Fonseca*, în „RdI”, XXIX, 1943, nr. 1- 6, p. 93 - 131.
58. Munteanu, E., *Rolul Bisericii și al textelor cu conținut bisericesc în procesul de formare a vechii române literare. Un punct de vedere filologic*, în Șerban Cantacuzino, *Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – Promotori ai limbii române în cult*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Moldovei, 2013, p. 7-79.
59. Naghiu, Iosif E., *Biblioteca Mănăstirii Neamțu*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek”, 1941, 19 p.
104. Odobescu, Alexandru, *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în Mănăstirea Bistrița (Districtul Vâlcea în România)*, în *Opere*, vol. II, *Scrieri din anii 1861-1870. Antume. Postume. Anexe. Variante. Note.* (Text critic și variante de Marta Anineanu. Note de Virgil Căndea), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, 683 p.
60. Oltean, Vasile, *Grigore Brâncoveanu, ultimul vlăstar brâncovenesc la Brașov (1764-1832, aprilie 27)*, în Laurențiu Streza, Vasile Oltean, *Sfântul Constantin Brâncoveanu și brașovenii*, Sibiu, Editura Andreeana, 2014, p. 206-265.
61. Oltean, Vasile, *Istoria tiparului brașovean*, Iași, Tipografia Moldova, 2009. Vol. 1-2.
62. Omont, H., *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVII-e et XVIII-e siècle*, Paris, Impriemrie Nationale, 1902, Vol 1-2, disponibil la:
http://services.bibliothek.kit.edu/kvk/viewtitle/index.php?katalog=EROMM_WEBSEAR CH&url=http%3A%2F%2Fwww.eromm.org%2Fopensearch%2Fresolver.php%3Furl%3 Dhttp%253A%252F%252Farchive.org%252Fdetails%252Fmissionsarcheol02omoniala %26s%3Do%26i%3D42&showCoverImg.
63. Papadopol-Calimach, Alex., *Despre Alexandru Mavrocordat Hexaporitul și despre activitatea sa politică și literară*, București, Tipografia Academiei Române, 1884, 14 p.
64. Papacostea-Danielopolu, Corneliu; Demeny, Lidia, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană. Secolele XVII-XIX*, București, Editura Eminescu, 1985, 264 p.
65. Papacostea-Danielopolu, Cornelia, *État actuel des recherches sur l’Epoque Phanariote*, în „RESEE”, t. XXVI, 1986, nr. 3, p.227-234.
66. Papacostea-Danieloplu, Cornelia, *Le fonction idéologique de la littérature en langue grecque des Principautés Roumaines au XVIII-e siècle*, în „RESEE”, t. XVIII, 1980, nr. 2, p. 333 – 344.
67. Papacostea-Danielopolu, Cornelia, *Preoccupations livresque de Scarlat Mavrocordato dans un manuscrit de la Bibliotheque de l’Academie Roumaine*, în „RESEE”, t. XXVIII, 1990, nr. 1-4, p. 29-38.

68. V. Papacostea, *Manuscrite grecești din arhive străine relative la istoria românilor*, în „RA”, 4, 1961, nr. 2, p. 284.
69. Papadopol-Slimsch, Alexandru, *Despre Mavrocordat Hexaporitul și despre activitatea sa politică și literară*, București, Tipografia Academiei Române, 1884, 14 p.
70. Papadopoulos-Kerameus, Alexandros, *Ἱεροσολιμιτικὴ βιβλιοθήκη*, 4, Petersburg, 1899.
71. Papahaghi, Valeriu, *Dimirie Procopiu Pamperi Moscopoleanu. Un român secretar, profesor și medic la curtea domnească din București în secolul al XVIII-lea și colaborator al lui J.A.Fabricius*, București, „Cartea Românească”, 1937, 15 p.
72. Pippidi, Andrei, *Biblioteca Mavrocordaților - o nouă listă de manuscrite*, în „VR”, LXXXV, 1990, nr.9, p. 56-63.
73. Pippidi, Andrei, *Un manuscris regăsit al Epistolarului lui Nicolae Mavrocordat*, în „Sud-Estul și Contextul European. Buletin”, V (1996), p. 123-130.
74. Pippidi, Andrei, *Aux origines du regime phanariote en Valache et Moldavie*, în „RESEE”, t. XI, 1973, nr.2, p. 353-358.
75. Pippidi, Andrei, *Phanar, Phanarioes, Phanarotisme*, în „RESEE”, t. XIII, 1975, nr. 2, p.231-239.
76. Popescu, Mihai, *Colegiul Național „Sf.Sava” cea mai veche școală românească*, București, [s.n.], 1944, XV, 287 p., [4] f.
77. Popescu-Teiușanu I., *Vechea bibliotecă a Colegiului popular N. Bălcescu din Craiova*, în SCDB, vol.6, 1964, nr.2, p. 183-196
118. Ruffini, Mario, *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Editura Minerva, 1973, 304 p.
78. Russo, Demostene, *Elenizmul în România: epoca bizantină și fanariotă*, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1912, 70 p.
79. Russo, Demostene, *Studii istorice Greco-române: opera postume*, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939. Vol. 1 – 2.
80. Sacerdoțeanu, Aurelian, *Cercetări istorice și pitorești prin mânăstirile noastre acum optzeci de ani*, București, Editura Fundației Culturale M.Kogălniceanu, 1942. 29 p.
81. Sathas, K.N., *Μεσαιώνικη Βιβλιοθήκη, Τόμος Γ. ἐν Βενετίᾳ, τύποις τοῦ χρόνου*, 1872, CXIII, 642 p.

82. Simonescu, Dan, *Monumente ale culturii noastre de vânzare la o licitație publică din Londra*, în „Apulum”, VIII, 1971, p. 215-217.
83. Sotirescu, T., *Apostilele domnitorului Nicolae Mavrocordat la o ediție a Operelor lui Niccolò Machiavelli*, în „Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare”, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957, p. 283-285.
84. Stamatiades, Epaminonda, *Biografiile marilor dragomani greci din Imperiul otoman*. Tradus din grecește de C. Erbiceanu, București, Tipo-Litografia Cărților Bisericești, 1865, 108, II p.
85. Simedrea, Tit, *Tiparul bucureștean de carte bisericească în anii 1740-1750*, București, [s.n.], 1965, 102 p., 8 pl.:il.
86. Vîrtosu, Emil, *O sută de ani de la înființarea așezămintelor brâncovenești*, București, [s.n.], 1938, vol. 1.
87. Vergatti, Radu Ștefan, Vergatti, Crisitna-Narcisa, *Biblioteca Academiei Domnești brâncovenești*, în *Unchiul și nepotul: Matei Basarab și Constantin Basarab Brâncoveanu. Culegere de studii coordonată de Crisitna-Narcisa Vergatti și Radu-Ștefan Vergatti*, Baia Mare, Editura Science Press, 2014, p. 385-429.
88. Xenopol, A. D., *L'influence intellectuelle de la France en Roumanie*, Paris, Typographie Plon - Nourrit, 1914. 16 p.
89. Xenopol, A. D. și Erbiceanu, Constantin, *Școala greacă București*, în *Serbarea școlară de la Iași cu ocaziunea împlinirii a cinci-zeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova*, Iași, Tipografia Națională, 1885, 352 p.
90. Zervos, Socrate C., *Recherches sur les Phanariotes: à propos de leur sentiment d'appartenance au même groupe social*, în „RESEE”, t. XXVIII, 1989, nr. 4. p. 305-311.

5. DOCUMENTE ELECTRONICE:

1. *Biblioteca Apostolica Vaticana*, disponibil la: <https://www.vatlib.it/>
2. *Biblioteca digitală a Bucureștilor*, diponibil la: <http://www.digibuc.ro/>
3. *Biblioteka Narodowa*, disponibil la: <http://www.bn.org.pl/>
4. *Bibliothèque Nationale du France, catalogue générale*, disponibil la: http://catalogue.bnf.fr/jsp/recherchemots_simple.jsp?nouvelleRecherche=O&nouveaute=O&host=catalogue
5. *Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg*, disponibil la: <http://swb.bsz-bw.de/?COOKIE=U998,Pbszgast,I17,B0728+,SY,NRecherche-DB,D2.1,Ebbea857c-70c,A,H,R193.197.31.15,FY>
6. *Catalogo del Servizio Bibliotecario Nazionale*, disponibil la <http://opac.sbn.it/opacsbn/opac/iccu/free.jsp>
7. *copac**, disponibil la: <http://copac.jisc.ac.uk/>

8. *The Consortium of European Research Libraries Thesaurus*, disponibil la: <http://www.cerl.org/>
9. *Deutsche Digitale Bibliothek*, disponibil la: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>
10. *European Register of Microform and Digital Masters*, disponibil la: <http://www.eromm.org/>
11. *Gateway-Bayern*, disponibil la: <http://www.gateway-bayern.de/>
12. *Google bücher*, disponibil la: https://books.google.de/advanced_book_search?hl=de
13. *Library of Congress*, disponibil la: <https://www.loc.gov/>
14. *Österreichischen Bibliothekenverbundes*, disponibil la: http://search.obvsg.at/primo_library/libweb/action/search.do?vid=ACC
15. *Staatsbibliothek zu Berlin*, disponibil la: <http://stabikat.staatsbibliothek-berlin.de/>
16. *Red de Bibliotecas Universitarias*, disponibil la: <http://rebiun.crue.org/cgi-bin/abnetop/O7975/IDaf6ee5cc?ACC=101>
17. *The Virtual International Authority File*, disponibil la: <https://viaf.org/>